

BİR GÖÇMEN KUŞTU O İKİLEMESİNDE KADINLAR

G. Gonca GÖKALP-ALPASLAN*

Özet: Ayla Kutlu'nun *Bir Göçmen Kuştu O* ve *Emir Bey'in Kızları* adlı romanları, bir ikilemenin on üç yıl arayla yayınlanmış iki parçasıdır. Bu romanlarda yazar, yüz yıllık bir süreç içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını, Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve 1990'lı yıllara dek geçirdiği çeşitli evreleri Emir Bey ailesinin çevresinde işler. Romanları birbirine bağlayan temel kişi Emir Bey gibi görünse de asıl odak noktası, Emir Bey'in yaşamındaki kadınlardır ve olaylar çoğu kez kadınların duyguları, gözlemleri ile aktarılır. Bu makalede, söz konusu romanlardaki kadınlar işlev ve etkinliklerine göre değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Ayla Kutlu, *Bir Göçmen Kuştu O*, *Emir Bey'in Kızları*, kadın.

Abstract: Ayla Kutlu's *Bir Göçmen Kuştu O* and *Emir Bey'in Kızları* are two related novels of which the second published thirteen years after the first. In these novels the writer focuses the following social events happening around the world of Emir Bey and his family: The Ottoman Empire's collapse, the War of Independence, the establishment of the Turkish Republic and the several stages the Turkish Republic went through until the 1990s. Although the tie between the above mentioned two novels seems to be Emir Bey the actual tie rests upon the women in his life. Most of the events in the novel are narrated through the women's feelings and observations. In this article, the women are examined through their contributions and roles in the two novels.

Keywords: Ayla Kutlu, *Bir Göçmen Kuştu O*, *Emir Bey'in Kızları*, woman.

Ayla Kutlu'nun 1985 yılında yayınladığı *Bir Göçmen Kuştu O* romanı ve 1998 yılında yayınladığı *Emir Bey'in Kızları* romanı, birbirini tamamlar. Nitekim *Emir Bey'in Kızları* romanının alt başlığı, *Bir Göçmen Kuştu O* (2)'dir. Her iki romanın bağlayıcı kişisi Emir Bey'dir. İlk romanda çocukluğundan gençliğine, yaşlılığına dek yaşam öyküsü anlatılan Emir Bey, romanın sonunda ölür. İkinci roman, onun öldüğü günden başlar ve Nevnihal Hanım, Gülhayat Hanım, Hüsrâ, Leyla anlatılır. Romanlarda Emir Bey'in tanınması için, kadınların bakış açısı kullanılır. Hemen her olay, âdetâ çevresinde dönülerek farklı açılardan verilir. O nedenle de iki romanın olay çizgileri ortak gibidir. Ama bu çizgi okura, düz ve sürekli bir akışla değil, kesintiler ve sıçramalarla aktarılır.

İlk roman, 1293 (1878)'te Kafkasya'da Cevahir ile Batu'nun aşk hikâyesinin geriye dönüşlerle anlatımıyla başlar. Cevahir, Batu ve çocukları beş-altı yaşlarındaki Emir'in mutlulukları Osmanlı-Rus Savaşı'yla sona erer; o zamana dek kardeş bildikleri Ruslar tarafından köyleri basılır ve Batu vahşice öldürülür. Cevahir ve oğlu Emir, baskından kurtulan birkaç kişiyle birlikte bilinmeze doğru kaçır. Cevahir, intikam ve acıyla doludur; üstelik yolda Rusların tecavüzüne uğrar ve oğlu Emir'in bir

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

elinin parmakları kesilir. Romanın ikinci bölümünde Cevahir'in Urfa'da bir tarlada herkesten gizleyerek çocuğunu (Helal'i) doğurmaya çalışması anlatılır. Üçüncü bölüm işgal yıllarının İstanbul'unda ve kömürcü Yahya Efendi, eşi Yeşil Hanım, yeni evli kızları Nevnihal Hanım'ın hayatları çevresinde geçer. Nevnihal Hanım, endişeyle eşi Emir Bey'i beklemektedir; Meclis-i Mebusan üyesi Emir Bey, Mustafa Kemal'le birlikte Anadolu'ya geçme hazırlığındadır. Dördüncü bölümde Anadolu'nun kurtuluşu anlatılır. Yahya Efendi ölmüştür. Beşinci bölümde Nevnihal Hanım, yeni kurulan Cumhuriyet'in başkenti Ankara'da, eşi Emir Bey'in yanındadır; annesi Yeşil Hanım, orada vefat eder. İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur ve arkadaşları öldürülen Emir Bey huzursuzdur. Altıncı bölümde karı koca birlikte Urfa'ya geçerler. Urfa, Emir Bey'in çocukluğunun geçtiği, topraklarının ve eski eşi Gülhayat Hanım ile üç çocuğunun bulunduğu yerdir. Nevnihal Hanım'ın varlığından haberdar olduğu ama tanımadığı Gülhayat Hanım, konakta gölge gibi yaşayan ve hizmet eden ezik bir kadındır. Nevnihal Hanım'ın kızı Leyla, 1930 yılında Urfa'daki konakta doğar. Yedinci bölüm, Gülhayat Hanım'a dairedir. Leyla'nın doğumu sırasında Nevnihal Hanım'a kırılan Gülhayat Hanım, konaktan kaçır. Geri dönüşlerle Gülhayat'ın çocukluğu, evlendirilme kararı ve Emir ile Helal'in konağa getirilişi, Mahmut Ağa ile Gülüş Hanım tarafından evlat edinilişleri anlatılır. Sekizinci bölümde, 1941 ilkbaharında İstanbul'da Emir Bey'in ölümü sonrasında ailenin yaşadığı çatışmalar sergilenir. Olgun yaşlardaki Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım ile gençliklerini yaşayan Mahmut, Batu, Hüsra ve çocukluk çağındaki Leyla, bir yol ayrımındadırlar. Nevnihal Hanım yıllar önce Urfa'daki konağa geldiğinde kalbini kırdığı Gülhayat Hanım'dan çocukları önünde özür diler; çocuklarının evden ayrılma konusundaki yoğun baskısına rağmen Gülhayat Hanım, Nevnihal Hanım ve Leyla ile aynı evde yaşama kararı verir. Bu, onun Nevnihal Hanım ve Leyla ile aralarındaki güçlü bağın bir ifadesidir. Son bölüm, ailenin en küçük kızı Leyla'nın annesine yazdığı bir mektup şeklindedir. 1968 kışında Bergen'de bulunan Leyla, 38. doğum gününü kutladığı gece, ailesinin romanını yazmayı istediğini bildirir mektubunda.

İkinci roman **Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştı O-2)**, Emir Bey'in öldüğü günden başlar. Karartma günlerinin yaşandığı İstanbul'da Cumhuriyet'in ilk yıllarının bir dökümü yapılır önce. Leyla'nın bakışından onun çocukluk yıllarına dönülür; Atatürk'ün ölümünün Emir Bey'de yarattığı derin etki, Urfa'dan ayrılıp İstanbul'a dönüş kararının verilmesi ve göç anlatılır. Emir Bey ile sekiz yaşındaki Leyla'nın konuşmaları sırasında Emir Bey, kendi çocukluğuna, annesine, Mahmut Ağa'nın kendisini evlat edinmesine ve işgal yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçişine döner. Babasının ölümünün ardından ailenin dağılıpına Leyla'nın çocuk gözlerle bakışı aktarılır. İkinci bölüm, Hüsra'nın bakışından kaleme alınmıştır. Hüsra, çocukluğunu, ilk gençliğini anımsar; Urfa'daki konağa Nevnihal Hanım'ın gelişini, annesinin kaçışını ve yalnızlığını, babasının onu eğitim için İstanbul'a, Dame de Sion'a götürüşünü, okul yıllarını düşünür. Hüsra'nın çalışmaya başlamasından kısa bir süre sonra evlilik kararı verdiği Enver Bey'in eve gelmesiyle oluşan derin sarsıntı, Emir Bey'in ölümü ve savaşın başlaması, ailenin hayat koşullarını giderek zorlaştırır. Enver Bey askere çağrılır; Hüsra ise ağabeyi Batu'nun yakın arkadaşı Kaya Kartal'a âşık olur; ilk cinsel deneyimini onunla yaşar. Batu yurtdışına kaçmıştır; Kaya Kartal da gözaltındayken ölür. Üçüncü bölüm, 1958

yılında Mardin’de geçer. Oraya vali olarak atanan Mahmut’un ve eşi Filiz’in yaşamı, kırık bir aşkın yaralarını sarmak için ağabeyinin yanına konuk olarak giden Leyla’nın gözlemleriyle aktarılır. Mahmut aracılığıyla Demokrat Parti iktidarı sergilenir. Aldatılan, mutsuz bir kadın ve isteksiz bir anne olan Filiz, Mardin’e âdeta mahkûmdur. Leyla ve bir süre sonra gelen annesi Nevnihal Hanım, olan bitenin farkındadırlar ama yapacakları pek bir şey yoktur. Babasının Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışladığı Urfa’daki konağı ziyarete giden Leyla doğduğu konağı gezerken, öz annesinden daha derin bir bağla sevdiği Gülhayat Hanım’ın geçmişini, evliliğinin ilk yıllarını ve boşanmasını düşünür. Nevnihal Hanım ile Mahmut arasında çıkan bir tartışma sonucu Leyla’nın ve annesinin Mardin’den ayrılışıyla bölüm sona erer. Dördüncü ve son bölüm, 1991 yılında Nevnihal Hanım’ın 97. yaşgününde geçer. Nevnihal Hanım’ın geçmişle şimdi arasında gidip gelişleriyle süren bölümde, hem Nevnihal’in genç kızlığı, okul yılları, ilk evliliği, Emir Bey’le evlendikten sonra geldiği Ankara’nın kuruluş yılları, hem de Leyla’nın orta yaşlı arkeolog Eric von Hammer’le beraberliği ve ayrılığı, Mahmut’un ölümü, Filiz’in ikinci çocuğu ve ikinci eşi, Hüsrâ’nın Enver Bey’le duygusuz evliliği, Batu’nun Almanya’daki hayatı anlatılır. Nevnihal Hanım, genç kızlığının geçtiği, Urfa’dan İstanbul’a dönüşlerinde Emir Bey, Gülhayat Hanım ve çocuklarla birlikte uzun süre yaşadığı eski ve terk edilmiş konakta Emir Bey’in ölmeden kısa süre önce kızlarına yazmış olduğu mektubu bulur ve okuduktan sonra ölür.

1293 (1878) Osmanlı-Rus Savaşı’ndan kısa bir süre önce başlayıp 1991’de sona eren iki romanlık eserde, bir ailenin tarihiyle birlikte Osmanlı’nın sonundan itibaren Türk tarihi de yüz yıllık süre içinde aktarılır. Osmanlı’nın son dönemleri, işgal yılları, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve ilk yılları, 2. Dünya Savaşı öncesi ve savaş yılları, 1950’lerde Demokrat Parti dönemi ve sonrası, bir ailenin genç-yaşlı insanlarıyla kuşaklar boyunca ve çeşitli coğrafyalar üzerinde verilir. Kafkaslardan başlayan roman dizisi, Urfa’dan İstanbul’a, Ankara’ya, Mardin’e uzanır ve yine İstanbul’a dönerek son bulur. Yüzyıl sonu hesaplaşması olarak da düşünülebilecek bu çizgide “göç”, sürekliliği hissedilen temel bir duygudur. Romanda göçün simgesi ve “bir göçmen kuştı o” (Kutlu 2000: 217) denilen kişi, Emir Bey’dir. Çünkü Emir Bey’in yaşamını üç büyük göç belirlemiştir: Annesiyle Kafkasya’dan Urfa’ya göçü, Ankara’ya geçişi, ailesiyle Urfa’ya göç edişi. Emir Bey bu göçleri, “yalnız mekânda değil, zamanda da farklı yürümek mecburiyetinde bırakan göçler” olarak niteler (Kutlu 1999: 369). İlk göç, Cevahir’in ve Emir’in bakışından, ikincisi Nevnihal’in bakışından, üçüncüsü Nevnihal’in ve Gülhayat’ın bakışından aktarılır romanda. Bir de Emir Bey’in saymadığı ama aileyi derinden etkileyen Urfa’dan İstanbul’a göç ediş vardır ki, o da ailenin en küçüğü Leyla’nın açısından verilir. Öte yandan ailenin bireylerinden sadece Mahmut’u ve Batu’yu ilgilendiren yurt değişiklikleri görülür: Mahmut kaymakam ve vali olarak ilden ile dolaşır durur, sabit bir yeri hiç olmaz; Batu ise 2.Dünya Savaşı ve sonrasındaki yılların siyasal belirsizlik ortamında kaçtığı Norveç’ten bir daha dönmez, yabancı bir kadınla evlenerek kendine orada bir yaşam kurar. Romanlarda ilk kuşak göçmen olarak verilen Emir Bey’e karşılık, ikinci kuşakta da Batu göçmenliğin simgesidir; baba da oğul da gittikleri yeri memleket bilmişler, asıl vatanlarına geri dönmeyi hiç düşünmemişlerdir. Her iki romanda da kendini derinden derine hissettiren göç duygusuna rağmen, roman

kişilerinin hiçbiri kendini yersiz yurtsuz, köksüz hissetmez. Aksine hepsi yaşadıkları topraklara, mekânlara içtenlikle bağlıdır. Bu, Nevnihal'in Rumeli göçmeni olan annesi Yeşil Hanım'ın sözlerinde şöyle ifadesini bulur: "Biz, vatanın insanın soluduğu yer olduğuna inanmışız. Soy, boştur. Hele bizimki gibi boyuna işgal görmüş memleketlerde büsbütün boş bir kabuktur soy" (Kutlu 2000: 123). Öte yandan Nevnihal Hanım, eşi Emir Bey'deki göçmenlik duygusunu, can acıtıcı yanıyla gözlemler:

Göçmen... Bu sözü sevmiyorum. Kocamda gördüm. Bir yanı eksik kalıyor hayatın. Öte yanı gelişmiş ama aklın sağlam işleyişini yıldırım çarpmış yahut heyelanda yitmiş, yahut inme inmiş. Hep orası, hep yitirdiği güzellikler, uğradığı haksızlık. Bir göçmenin kendinin sağaltıp normal insana dönebildiğini bana kimse söylemesin. İnsan suda yürür mü, uçar mı kendi başına? Ayağının yere bastığını algılamıyor insan be yahu! Her ot kendi kökünde yeşerir, diye boşa dememişler (Kutlu 1999: 320).

Romanlarda göçmenliğin bu denli güçlü bir duygu olarak işlenmesinde yazarın ailesindeki göçmenliğin de etkisi olabilir. Nitekim "Çeçen kökenli bir Antakyalı" olan yazar aile geçmişi hakkında şunları söyler:

Ben göçmen kuşağın dördüncüyüm. Bilenler derler ki, o göçmenlik duygusu çooook uzun kuşaklar sonra yok olurmuş. Dört kuşak, bu göçmenlik duygusunu duymamak, yerleşiklik durumuna geçmek için yeterli mi? Bana sorarsanız, yeterli... Ben göçmenlik duygusuyla doğmadım, yaşamadım ve yazmadım. Ananın babamın da bir göçmenlik duygusu yoktu. Bu duygunun ondan önceki kuşakta olduğunu zannediyorum. Çünkü bütün olaylar, onların anne ve babalarından birinci elden onlara aktarılmıştı. Toprağa tutunmakla tutunmamak arasında herhalde ikircikli yaşadılar. Göçmenlik olgusunu yazarken Kafkasya göçmeni oluşumuzun etkisi ne kadar olmuştur, doğrusu onu saptayabilecek durumda değilim. Yine de olmuştur tabî, çünkü büyükannem ana babasından duyduklarını naklen anlatırdı. O beni herhalde bir biçimde harekete geçirmiştir. Ama beni asıl harekete geçiren şey, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerek Rumeli'den gerek doğudan, hatta güneyde Suriye'den, Mısır'dan gelen insanların Osmanlı Devleti'nin yayılmacı siyasetinin etkisinde çok uzun yıllar önce göçmenliği yaşamış olmaları... Sonra aradan onlarca kuşak geçiyor, Osmanlı Devleti sınırlarını bıraktıkça geri dönüyorlar. İşte Osmanlı'nın son döneminde bunların çok fazla yaşanmış olmasıydı beni etkileyen (Göksan-Aker 2000: 69-70).

Ayla Kutlu, Emir Bey'i göçmenlik olgusu çevresinde "Osmanlı Devleti'nin son döneminde yurt dışında kalmış toprakların herhangi birinde yaşayacak olan herhangi bir çocuk, herhangi bir yetişkin, herhangi bir aydın, toprağa tutunamamış herhangi bir göçmen kuş" olarak tanımlar (Göksan-Aker 2000: 70). Her iki roman da Emir Bey'e ve onun göçlerine odaklı daireler şeklinde ilerler. İlk romandaki Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım dairelerine, ikinci romanda Hüsrâ ve Leyla daireleri eklenir. Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım, Emir Bey'in eşleri; Hüsrâ ve Leyla da Emir Bey'in kızları olduğu için, bu eşmerkezli daireleri birbirine bağlayıcı öge Emir Bey'dir. İlginç olan şudur ki, ilk romanın da ikinci romanın da adından itibaren merkezinde olduğu hissettirilen Emir Bey, romanın belki de en az tanınan, en kapalı

kişisidir. Emir Bey'in kendi kendine konuştuğu, geçmişine döndüğü anlar, çok fazla değildir. Buna karşılık, romanlardaki kadınlar, her olay çevresinde hem dışarıdan hem de içeriden ayrıntılı olarak değerlendirilir. **Bir Göçmen Kuştu O** ve **Emir Bey'in Kızları**'nda anlatılan kadınlar, temel olarak iki kuşak halinde düşünülebilir. İlk kitapta Nevnihal Hanım ile Gülhayat Hanım'ın kuşağı, ikinci kitapta ise onların çocukları Hüsrâ ve Leyla'nın kuşağı esas alınmıştır. **Bir Göçmen Kuştu O**'nun sonunda bir kitap yazmaya karar veren Leyla da böyle düşünür: "...Kitabım iki bölüm olacak. Birinci kitapta siz kadınlar varsınız. Ardından da sonraki kuşağı anlatacağım" (Kutlu 2000: 243).

Her iki romandaki kadınları, sadece kuşak değişimlerine göre değerlendirmek yeterli olmaz; çünkü Kutlu'nun romanlarında kadınlardan kurulu son derece renkli bir dünya vardır. Bu dünyada bazı kadınlar ön planda, bazıları geri plandadır. O nedenle her iki romanda karşılaşılan kadınları romandaki işlevlerine ve okura sunuluşlarına göre birinci derece, ikinci derece, üçüncü derece kadınlar olarak ayırmak mümkündür.

1. Birinci Derece Kadınlar:

Bir Göçmen Kuştu O romanına yön veren Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım, **Emir Bey'in Kızları**'nda -kitabın adından da anlaşılacağı gibi- ağırlıklarını Hüsrâ ve Leyla'ya bırakırlar ama edilginleşmezler; kuşak değiştiği ve ailenin küçük kızları büyüdüğü için olaylar bu kez onların görüşüyle aktarılır. Yazarın iki kitapta da tavrı, her olayı iki karşıt açıdan, iki ayrı yaşamdan birden vermek yolundadır. İlk kitapta Gülhayat Hanım ile Nevnihal Hanım'ın açılarından verilen olaylar, ikinci kitapta Hüsrâ ve Leyla'nın açısından verilir. Böylece yazar, kişilerle ya da olaylarla ilgili kararı okura bırakır. Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk kuşağını temsil eden Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım, her bakımdan birbirinden çok farklı iki kadındır.

1.1. *Nevnihal Hanım*, iki roman boyunca hayatının bütün evreleriyle verilir. İlk romanın başlarında genç bir kız olarak tanınan Nevnihal Hanım, **Emir Bey'in Kızları**'nın sonunda hayata gözlerini yumar. O, Anadolu'nun yaklaşık yüz yıllık tarihinin simgesidir. Nitekim Nevnihal Hanım'ın yaşamındaki önemli evreler, Cumhuriyet'in tarihiyle paralel gibidir:

1. evre: Nevnihal Hanım'ın genç kızlığı ve evliliğinin ilk günleri (İstanbul: Konak) - İşgal günleri ve Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı.
2. evre: Evliliğinin ilk yılları ve anneliği (Ankara, Urfa: Konak) - Zafer ve Cumhuriyet'in ilanı, İstiklal Mahkemeleri, 10. yıl kutlamaları.
3. evre: Emir Bey'in ölümünden öncesini ve sonrasını kapsayan olgunluk dönemi (İstanbul: Konak) - İkinci Dünya Savaşı yılları, Demokrat Parti dönemi.
4. evre: Yaşlılık dönemi (İstanbul: Apartman dairesi) - 1970 sonrası siyasal karışıklıklar, 12 Eylül dönemi ve sonrası.

Okurun, **Bir Göçmen Kuştu O**'nun üçüncü bölümünden itibaren tanımaya başladığı Nevnihal Hanım, Emir Bey'le yeni evlenmiş bir genç hanımdır. İşgal İstanbul'unda geleneksel ve mütevazı hayat süren bir ailenin gözünden sakınarak büyüttüğü tek çocuğu olan Nevnihal Hanım, eğitilmiş, zeki, biraz ürkek ve

çekingense de kendi kararlarını kendi veren, saygılı, ailesine düşkün bir kişidir. Nevnihal Hanım, Meclis-i Mebusan üyesi olan ve olgunluk çağını süren eşi Emir Bey'i pek tanımamakla birlikte, sevmekte ve -devrin koşulları yüzünden- onun için endişe etmektedir:

Galiba size kızmaya başlıyorum Emir Beyim. Sizi tanımıyorum. Siz beni tanımak isteğini duydunuz mu, yoksa duymadınız mı bunu bile anlayamıyorum. Sanki kendimizi birbirimizden sakınıyoruz. (...) Sizi anlamak istiyorum. Ama önümüzdeki günler... (Kutlu 2000: 53).

Oysa Nevnihal Hanım, bütün içe kapanıklığına ve ketumluğuna rağmen Emir Bey'in gerçekten sevdiği tek kadındır. "Aşka zamanı olmayan, sevmeyi bilen ama hayatı başka türlü yaşayan" bir kuşağın insanı olan Emir Bey, Nevnihal Hanım'ı ilk gördüğünde hissettiklerini ona yıllar sonra söyler ve Nevnihal Hanım bu sevgi sözlerini -utanarak- daima içinde saklar:

"Kalacak bir yer arıyordum. Bana bir adres verdiler. Evin sahibiyle birlikte gelip kapıyı çaldık. Kapıyı açan genç hanım, baharlı bir fesrengiydi. Gözleri altın ışıklı. Sen, Arnavutköyü'nün tamamısın Nevnihal. Vuruldum mu sana? Hayır, bu kolay bir şey. Hayatımı bağlamak isteği duydum. Bir limandın, canımı kurtaracaktın. Bir güneş, karda yorgan, savaşta at gibi. Bunlar sana bayağı mı geliyor? Benim için değil. Herkesin bulduğu sözlerle anlatırsam seni hafifsemiş olurum gibime geliyor. Aşık olmadım, seni sevdim. Seveceğimi ilk anda anlamıştım."
Şımarım. Hâlâ şımarırım. Haklı olduğunu bilirim. Kimselere anlatamam (Kutlu 1999: 322).

Darülmualimat'ta okumuş olan Nevnihal Hanım, ülkenin içinde bulunduğu zorlukların farkındadır ve işgalin acısını hisseder. Nevnihal, annesi Yeşil Hanım ve okul arkadaşı Müyesser'le birlikte Sultanahmet Mitingi'ne katılarak oradaki toplumsal coşkuyu yaşarsa da, ülkenin durumu hakkında tam bir bilgiye ve bilince sahip değildir aslında. Gerçi bu, ilgisizlikten çok gençliğin deneyimsizliğinin bir sonucudur. Romanda işgal yıllarının acısını, Osmanlı'nın çöküşünü, kurtuluş umudunu halkın gözünden izlemeyi sağlayan kişi, Nevnihal Hanım'ın babası Yahya Efendi'dir. "Son Osmanlı"nın simgesi olan Yahya Efendi, ülkenin kurtuluşunu hazırlayan grubun temsilcisi olan Emir Bey'le yani genç Cumhuriyet'le bir bütün gibidir. Yahya Efendi'nin ölümü, İstanbul'un ve ülkenin kurtuluşundan kısa bir süre öncedir. Bu, simgesel boyutta Osmanlı'nın bitişi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu düşündürür.

Babasının ölümüyle ilk kez acıyı yaşayan Nevnihal, zaferin kazanılmasına yakın annesi Yeşil Hanım'la birlikte, Emir Bey'in yanına Ankara'ya gider. Bu, Nevnihal'in yaşamındaki ikinci evrenin başlangıcıdır. İstanbul'un renkli, nispeten rahat ve açık yaşamından sonra bozkırın ortasındaki Ankara'nın yoksul ve zorlu yaşam koşulları Nevnihal'i şaşırtsa da, o artık -genç kızlık dönemine oranla daha dirençli bir genç kadındır. Ankara'daki ilk günleri, Nevnihal'in ne kadar farklı bir şehirle karşı karşıya olduğunu ona açıkça gösterir:

Ankara'nın dar, tozlu çakır çukur yollarında iki kadın, buraya uymak için diktirdikleri kalın çarşaf ve peçeler içinde zırlı zırlı terleyerek bir yer-

lere gidiyorlar. İlk geldikleri günlerde Emir Bey Nevnihal'i yüzünü gösteren ince peçeyle sokağa çıkardığı ve önden yürümediği için artlarına çocuklar takılmış "Tango...Tango..." diye bağrışmışlardı. Nevnihal gülmek istemişti ama gülememişti. (...) Üç beş gün sonra çarşı esnafının, hatta mebusların bile dedikodu ettikleri duyulunca alelacele bu kalın çarşafı edinmişti ana kız (Kutlu 2000: 133).

Cumhuriyet'in ilanı ve devrimlerin ardından Nevnihal Hanım'ın giysileri de değişir. Ondaki değişim, ülkenin değişimiyle paraleldir¹. Emir Bey, genç Cumhuriyet'in inançlı savaşçıların ve idealist mebuslarının, yöneticilerinin temsilcisiyse Nevnihal Hanım da yeniliğe açık, değerlerine sadık, çağdaş, genç Cumhuriyet kadınlarının simgesidir:

İnce topuklu, bilekten bağlı ayakkabıları, vual çorapları var. Çok asrı değil kıyafeti. Mantosu bol ve uzun ama manto. Maşlah yahut çarşaf değil. Kara değil, pembeye bakan bir bej. Arkadan mantosu uzunluğunca sarkan sıkmabaş yaptığı örtü Hint ipeğinden. Uçları yaldızlı, sarı ve mavi sulu. Pembe ipek örtü, Nevnihal'in yüzünü, erken bir şeftali pembeliğiyle aydınlatıyor (Kutlu 1999: 316-317).

Nevnihal Hanım'ın gençlik dönemi ve evliliğinin ilk yılları aracılığıyla dolaylı olarak verilen Cumhuriyet panoraması, ailenin Urfa'ya gidişiyile âdeta kesintiye uğrar. Çünkü Urfa, işgali ve kurtuluşu yaşamış ama sonra yine eski hayatına geri dönmüş, Cumhuriyet'in yeniliklerinden ve değişimlerinden çok uzakta kalmış bir kenttir. Urfa'ya gidişleri Nevnihal'in yaşamında önemli bir aşamanın başlangıcıdır. Emir Bey'in deyimiyle "Güneyde sıradan bir avukatın karısı, topraklarının bir bölümü dışarıda kalmış, bir bölümü çarçur edilmiş bir adamın karısı" (Kutlu 2000: 152) olarak hiç tanımadığı topraklara giden ve eşi için toprağı sevmeye çalışacağına dair kendine söz veren -ama bir türlü sevmeyen- Nevnihal, orada bambaşka bir dünyayla karşılaşır. Bu dünya, Nevnihal'in eğitimliliğini, Batılılığını, açık fikirliliğini, görgüsünü ve nezaketini daha da belirginleştirir. Doğu'nun kadınlarıyla Nevnihal arasında sanki bir uçurum vardır; bu uçurum giyimden yaşam biçimine dek herşeyde kendini gösterir ve en çok da Gülhayat Hanım'la aralarındaki karşıtlıkla belirginleşir. Gülhayat Hanım'ın bakışından Nevnihal Hanım -Urfa'ya gelişinde, ilk karşılaşmalarında- şöyle betimlenir ilk romanda:

Sırtında uzun, beli kaşmir bir yeşil ceket. Ayağında uzun pantolon etek. Ceketiyile aynı renkteki ipek örtüsünü sıkmabaş bağlamış, uçları ardında upuzun salınıyor. Elleri ceplerinde şaşkın, biraz ürkek duruyor. (...)Nevnihal Hanım kollarını salladı öne arkaya. Tedirgin. Bunlar bizim gibi ellerini birbirine bağlayıp göğsünün hizasında saatlerce tutmaya ve kıvıldanmamaya alışmamış (Kutlu 2000: 206-207).
Nevnihal Hanım İtalyan iskarpinleriyle yürürken Gülhayat'ın ayağında terlik vardı. O önden giderken kendisi yarım adım ardında (Kutlu 2000: 178).

O güne dek annesi, babası ve eşinden kurulu, korunaklı, küçük bir dünyada yaşayan Nevnihal Hanım, Urfa'ya geldiğinde yanında sadece eşi vardır. Nevnihal Hanım, Kuvayı Milliyeci ve mebus olarak tanıdığı eşi Emir Bey'in doğduğu toprak-

¹ Ayrıca bkz. (Gökalp-Alpaslan 2003: 199-207).

lara döndüğünde bir ağa olarak nasıl davranacağını bilemediği için ilk başta kendini çok yalnız ve yabancı hisseder Urfa'da. Açık fikirli, dürüst, kendinden emin bir kadın olan Nevnihal Hanım, Emir Bey'in ilk eşi ve çocukları hakkında da kaygılı ve tedirgindir. İçinde bulunduğu ortamı, çevresindeki insanları pek tanımayan ve ev halkı tarafından "İstanbullu Hanım" olarak anılan Nevnihal Hanım, konaktaki yaşamı değiştirmemekle birlikte inceltir, zarifleştirir. Bunu en çok hisseden kişi Hüstra'dır:

Kapıyı vurmaya öğretti. Daha yedi yaşındaydım, sevgi gösteriyor sandıyım birkaç kez çenemi okşadı, yanağımı öptü diye.
"A yavrum, öyle pat diye odaya dalınmaz. Bu asgari bir nezaket kaidesidir..."
Bir hayvan gibi içerilere daldığımı söylemek istiyordum.
Kapıda durdum (Kutlu 1999: 97).

Hüstra'nın gözünden başlangıçta sert, hatta kırıcı biri olarak görülen ama zamanla sevilen ve benimsenen Nevnihal Hanım, konağın gerçek hanımıdır. İlk eş olmasına rağmen Gülhayat Hanım'ın konakta hiçbir değeri ve işlevi yoktur. Emir Bey'in gerçek eşi Nevnihal Hanım'dır; bunu Gülhayat Hanım da kabul eder. Öte yandan Nevnihal Hanım, Gülhayat Hanım'a karşı bir kez işlediği bir hatanın bedelini vicdanında yıllarca öder. Urfa'ya gittikten dört yıl sonra kızı Leyla'yı doğurduğunda hayırlı olsun demeye gelen Urfalı eşraf hanımlarına Gülhayat Hanım'ın evin hizmetçisi olduğunu söylemek densizliğini yapar ve Gülhayat Hanım'ın evden kaçmasına neden olur. Bu, Nevnihal Hanım'ın kendi kendine bile affedemediği bir hata olarak ömrü boyunca acısını hissettirir her iki kadının da yaşamında. Öte yandan Nevnihal Hanım'ı Gülhayat Hanım'a bağlayan güçlü ve derin gönül bağı, yine bu hatayla oluşur. Doğum yaparken yarı baygın anlarında başucundaki Gülhayat Hanım'ı annesi Yeşil Hanım'la özdeşleştiren Nevnihal Hanım, onun evden kaçmasından sonra kendini suçlu hisseder ve aile içi ilişkilerde sürekli olarak Gülhayat Hanım'ı koruyan taraf olur. Öyle ki, yıllar sonra Gülhayat Hanım tekrar eve döndüğünde onu eve kabul etmek istemeyen Emir Bey'e ve öz annesini âdeta reddeden Hüstra'ya rağmen, Gülhayat Hanım'ı eve alır; bundan sonraki yıllarda Nevnihal Hanım evin gerçek hanımı olmaya devam etse de Gülhayat Hanım'ın ağırlığı ve sessiz saygınlığı -Nevnihal Hanım tarafından- daima korunur ve Gülhayat Hanım Leyla'nın ikinci annesi olur.

Emir Bey'in Kızları'nda çoğunlukla Nevnihal Hanım'ın olgunluk dönemi (3. evre) işlenir; bunun nedeni, yaşamın ve ailenin bu kez Hüstra ve Leyla'nın gözünden anlatılmasıdır. Urfa'dan İstanbul'a yeniden taşınılmasının ardından ailenin düştüğü ekonomik sıkıntılar, 2. Dünya Savaşı yıllarının yoklukları, 1950'lerin çalkantılı siyasal ortamı ve değişen değerleri karşısında Nevnihal Hanım, dirayetli, umutlu, ilkeli ve değerlerine sadık, güçlü bir kadın olarak işlenir. İçine ve odasına kapanan Emir Bey'e karşılık Nevnihal Hanım, ailenin asıl karar organı gibidir bu yıllarda. **Bir Göçmen Kuştı O**'nun sekizinci bölümünde, eşini kaybetmiş bir kadın olarak sunulur Nevnihal Hanım. O zamana dek güçlü ve dirençli bir kadın olan Nevnihal Hanım, "Şimdi dul bir kadını. Artık elimden fazla şey gelmez" (Kutlu 2000: 215) diyerek hiç olmadık bir şekilde kenara çekilmeye çalışır. Hastalığı boyunca Emir Bey'in başını bekleyen iki kadın, -yaşlı olmadıkları halde- kendileriyle, birbirleriyle, Emir Bey'le ve yaşamla hesaplaşmalarını bitireli çok olmuştur. Nevni-

hal Hanım, hâlâ aileyi ayakta ve birlikte tutmayı başarabilen kişidir. Cumhuriyet'in idealizmini yitirdiği, değerlerin sarsıntıya uğradığı, paranın herşeyin üstünde bir egemen güç olarak görüldüğü 1950'li yıllarda Mahmut'u valilik yaptığı Mardin'de ziyarete giden Nevnihal Hanım'ın çevresinde yarattığı etki, eskisinden daha da güçlüdür. Çünkü o, görgülü bir ailenin yoklukla büyütülmüş biricik kızı, işgal ve savaş görmüş bir kuşağın parçası, idealleri ve ülkesi uğruna servetini tüketmiş bir kocanın eşidir:

Bütün güzel şeylerin tadını çıkarır ama her zaman bir Kurtuluş Savaşı kahramanının fedakâr karısı olarak yoksulluktan yüksünmez. Bir kömürcü kızıdır. Dünya savaşlarında çektiği sıkıntıları unutmamıştır. Üstelik herşeyini kaybetmiş bir mirasyedinin -Ne kadar doğruyu acaba bu yargı? Emir Bey'e haksızlık olmuyor muydu?- ardına kaldığını unutmaz. (...) Nevnihal Hanım bir yaşama sevinci biçiminde Mardin burçlarına indi. Işıttı çevresini.

(...)

İnsanlar onu beğendikleri için kendilerini beğendirmeye geliyorlar Nevnihal Hanım'a. Eskileri anlatmasını istiyorlar. O güzel günleri. Oysa o her zaman çağını sevdi. Eskiye güzelmiş, parıltılıymış, sebilmiş de herkes mutluluk içermiş gibi anlatmadı. Çocuk oyuncağı mı sanıyorlar hayatı bunlar? (Kutlu 1999: 209-210)

Bu gezinin sonunda, iktidardaki Demokrat Parti'nin tam bir savunucusu olan Mahmut ile Nevnihal Hanım'ın tutuştuğu büyük kavga, Cumhuriyet'in ilk kuşağı ile ikinci kuşağı arasındaki derin ayrılıkların ve çatışmaların kavgasıdır aslında. Mahmut'un sözlerinde Demokrat Parti'yi o yıllarda iktidara taşıyan ve büyük halk desteği sağlayan politik düşünceleri, her mahallede bir milyoner yaratmayı vaad eden oy cambazlığı, sözde halkçılığı vardır; Nevnihal Hanım'ın sözlerindeyse açlık ve savaş görmüş, Osmanlı'nın sonuna Cumhuriyet'in doğuşuna tanıklık etmiş bir neslin inançlı, umutlu, güçlü, idealist, eleştirel sesi vardır. Bu iki sesin giderek bağırıtıya dönüşmesi, iki kuşak arasındaki bütün bağları koparır. Bu tartışmaya dek sesi hiç bu denli güçlü duyulmamış olan Nevnihal Hanım, açık bir siyasal görüş, olan bitenler karşısında dimdik bir duruş olarak belirir romanda.

Emir Bey'in Kızları'nın son bölümünde Nevnihal Hanım'ın yaşlılığına, yaşamının son evresine tanık olunur. Annesinin 97.yaş gününü kutlamak için aile içi küçük bir toplantı düzenlemeye çalışan Leyla'nın heyecanına karşılık Nevnihal Hanım yorgun ve bıkkındır. Bu son bölümde, Nevnihal Hanım'ın bütün yaşamı gözlerinin önünden yeniden geçer; anlık parlamalarla renkli görüntülere dönüşür. Odukları gerçekçi ve eleştirel bir yaklaşımla kendini, Gülhayat Hanım'ı, eşini, kızlarını, torunlarını içten içe değerlendiren Nevnihal Hanım, -umutsuzlukla değilse de- ölümü beklemektedir artık. Onun kendine ve kendinden sonraki kuşaklara bakışı, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana değişen yaşama biçimlerini ve değerleri düşündürür.

Osmanlı'nın son günlerinden başlayarak Cumhuriyet'in 1990'lı yıllarına kadar gelen iki romanda, tarihsel çizgiyle yaşamı paralel giden kişi, Nevnihal Hanım'dır. Onun ölümüyle roman biter; ama yazar da Nevnihal Hanım da okur da bunun bir bitiş değil bir çizginin devamlılığı olduğunu bilir, çünkü Nevnihal Hanım ile

Gülhayat Hanım'ın çocukları, torunları yaşamaktadır. Yaşadıkları bütün yokluklara, savaşımlara, zorluklara rağmen Nevnihal Hanım, kendi kuşağını şanslı sayar; çocuklarının (Batu, Mahmut, Hüsrâ, Leyla) ve torunlarının (Aydın) yaşamlarını, giderek mutsuzlaşmalarını gözlemiş biri olarak "Sonraki nesil... Allahım sana hamdediyorum, Aydın'ın oğlunun neslinin kaderini görmeyeceğim" (Kutlu 1999: 323) diye şükreder. Gerçi bu, Nevnihal Hanım'ın bugüne bakışının bir ifadesidir ama iki roman boyunca hemen bütün yaşamına tanık olunan temel kişi o olduğu için ister istemez okur da onun görüşüne katılır. Gerçi Nevnihal Hanım, aynı yaş dönemini paylaştığı Gülhayat Hanım'a göre her bakımdan zaten şanslı bir kadındır; eğitimi, yetişme ve yaşam koşulları, evliliği, aile içindeki konumu ve etkinliği, Cumhuriyet'in kadınlara getirdiği hak ve özgürlüklerden yararlanması ile o, ortanın üstünde bir yaşam düzeyinin temsilcisidir; aile sevgisini, güveni, aşkı tatmış, sevgi ve saygı görmüş, kararlarını uygulayabilme cesareti göstermiş, uygar bir kadındır. Oysa aynı dönemin bir başka kadını olan Gülhayat Hanım, onunla aynı derecede şanslı değildir.

1.2. *Gülhayat Hanım*, Anadolu kadınının hayat zorluklarının bir temsilcisidir, her iki romanda. Doğduktan kısa bir süre sonra anne-babası tarafından terkedilen ve bir daha hiç aranmayan Gülhayat, ağıtçılıkla geçinen halalarının yanında yoksul ve ezik bir hayat sürerek büyür. Teyzesi Gülüş Hatun tarafından Mahmut Ağa konağına getirildiğinde ergenlik çağındadır. Konakta kendi çabasıyla okuma yazmayı öğrenir ve ömrü boyunca yalnız Yunus Emre Divanı'nı okur. Gülhayat'ın âdeta gölge gibi yaşayışı şu cümlelerle ifade edilir: "Hizmetçi değildi, ama evin efendilerinin önemseydiği biri de değildi. Hep ortalardaydı. Öyle, yuvarlanarak, farkına varılmayarak, ama horlanmayarak büyümüştü" (Kutlu 2000: 203). Teyzesinin vasiyeti üzerine Gülhayat'ın Emir Bey ile evlenmesine karar verilir. Oysa Gülhayat'ın Emir Bey'e bakışı konakta çalışanlardan birinin korkulu, çekingen bakışıdır:

Gülhayat, giyecekleri İstanbul'dan gelen, dolaplar dolusu kitabı olan ve bunları okuduğu söylenen, odasına kadıların, subayların, yaşlı başlı memurların gelip gittiği uzun adamdan çekiniyor. O üst katın efendilerinden biri. Mahmut Ağa'yla yemek yiyor, zaman zaman uzun yollara gidiyor, odasında fonograf çalıyor (Kutlu 2000: 199).

Evlilik konusunda fikri asla sorulmayan Gülhayat, ahırda çalışan Muttalip'e âşıktır; evlilik hazırlıkları başlayınca onunla kaçmayı düşünür ama Muttalip, Emir Bey'in kızkardeşi Helal Hanım tarafından konaktan gizlice uzaklaştırılır. Bu, onun konaktaki ilk kırılışı ve Helal Hanım karşısında ilk ezilişidir. Nitekim Gülhayat, istemeyerek evlendirildiği Emir Bey'i hiçbir zaman gönülden sevemez; evliliği zorunlu bir görev olarak yaşar. Gülhayat Hanım, içgüdüleriyle karşı çıkar törelerin ve İslamiyet'in kadına dayattığı hukuka. Hamileliği sırasında Emir Bey'le arasında oluşan tensel soğukluğa karşılık, Emir Bey'in evdeki hizmetçilerle birlikte olmasını asla affetmez. İçten içe erkeklerle kadınlar arasında törenin yarattığı eşitsizliği sorgular:

Bulantıları geçti Gülhayat'ın. Ama erkeğini istemezliği sürüyordu. O zaman sanki bir ağaymış gibi, sahici soydan soptan bir ağaymış gibi, evdeki hizmetkâra göz dikmeye kocanın hakkı olmak gerekir mi? Ne sevgi ne zaman olmaksızın, hayvanca bir istek için gecenin karanlığına sak-

lanmak doğru mu? Emir Bey için doğru... (...) Yalnızca erkeğin hakkı mıdır karısı başkasıyla kalırsa onun kirlendiğini düşünmek? Gülhayat niye düşünmesin? Niye kabullenmek zorunda olsun? (...) İstemiyordu. Yüreği soğumuştur. Gülhayat'ın rahatsızlığına katlanmamış, başkalarına gitmişti. Gidiyordu. O kadar hakkı olamaz. Gülhayat'ın bir başka erkek için evini terketmediğini bilirken, küsmüştü. Talâkı selaseye onun hakkı vardı. Küsmeye Gülhayat'ın yok... Niye? Aklını mı almıştı Tanrı, yoksa hakkını mı Muhammet? Hülleyi istemedi. Yüreği soğuktu, farkındaydı. Onlar; ko yürütünler istediklerini. Ko, erkeklere kursunlar: Şu dünyayı, o dünyayı (Kutlu 2000: 176-178).

Son bebeği Hüsrâ'yı doğurduktan çok kısa bir zaman sonra Helal Hanım'ın zulmüne isyan ederek evden kaçan Gülhayat, ilk defa konağın dışındaki dünyayla karşı karşıya kalır ve yenilerek geri döner. Bu dönüşle birlikte Gülhayat'ın konaktaki yeri tamamen değişir; evin hizmetçileriyle birlikte alt katta yaşayan, kızını emzirmek için Helal Hanım'ın odasına izinle giren, çalışanlar tarafından sayılmayan bir kadına dönüşür. Kaçışının sonrasındaki ezilişi ve isyanı, onun iç sesinden şöyle dile getirilir:

Önce kırıp dök, sonra üçten dokuza boş düşersin, diyen kocanın yüzüne gül, evini bırak. Sokağa çıkar çıkmaz, sokağa çıkmanın çok başka bir şey olduğunu anla. Bozgun Osmanlı, her yanın İngiliz, Fransız... Bileğine güvenen, eline bir silah alıp yollara bellere dizilmiş. Değil insanı, yer değiştiren gün ışığını bile vurmak için kinlenmişler. Gidemezsin elbet. Kalırsın orta yerde. Koltuğunda bohçan, yüzüne güldüğün adamın önünde gözünün yaşını sel edersin:
"Ayaklarının altını öpeyim. Bir kötülük etmedim. Adına kir bulamadım. Alma nikâhına. Yine de istersen bir atalık edersin. Çocuklarımdan ayırmazsın. Bırak, kul olayım kapına. Ne istersen yaparım. Boğazımdan başka şey verme. Yoluna durmam, gözüne bakmam, soru sormam, içimden bile kınamam... Ağam..."
İşkence bu. Bu beklemek... İki dudak arası, bütün bir kader. Ne biçim bir hukuk bu, Ey Muhammet?
"Ört başını. Gözüme de hiç görünmemeye bak."
"Sağ ol. Sağ ol ağam..." (Kutlu 2000: 207).

Aynı konağın içinde birbirlerini görmeden yaşayan Emir Bey ile Gülhayat Hanım arasında hiçbir duygusal ve resmi bağ kalmadığı halde, Gülhayat Hanım onun İstanbul'da bir başka kadınla evlendiğini duyunca üzüldü; hele Nevnihal Hanım'la birlikte Urfa'ya geldiklerinde daha da üzüldü, korkar. Nevnihal Hanım'ı karşılarken içinden,

Beğenmeyeceğim. Nasılsa o da beni beğenmeyecek. Düşmanlığımız alnımızda yazılıdır. (...) Olmaz yerde görseydik bile bilirdik birbirimizi. Göz düşmanını bilir, demişler. (...) Arada konuşulmamış kinimiz var. Benim korkum var üstelik. İstemez beni. Görünmek olmaz gözüne. Kuş olup uçacaksın, gölge olup kaçacaksın Gülhayat. Toprak olup örteceksin gözünü (Kutlu 2000: 206-207).

diyene Gülhayat Hanım, öte yandan da Nevnihal Hanım'a minnettardır:

Nevnihal Hanım kocasıyla eve döndüğünde, bir babayı getirdi. Ona minneti bu yüzden. Gözünde sıcak gün, gözbebeğinde yüreği seçiliyordu. Hüsrâ babasını görmemişti doğru dürüst. Nevnihal'den korktuğu doğru. Ama yanlarına varıp da "Hoş gelmişsiniz hanım" derken, solgun yüzünün içinde o günü, o yüreği gördüğünü sandı. (...) Korktu... Kocasından dolayı Gülhayat'tan korkması yanlış, hatta gülünç. Koca Nevnihal'in. Hiç istemedi ki onu Gülhayat. Kıskançlığının nedeni yoktur. Dört yıl hizmet sundu ona. Dirhem eksiltmedi evdeki ağırlığından. Tersine batmanla saygı gösterdi. Yüreğini dolduran minneti; çocuklarından ayırmamakla gösterdiği büyüklüğe duyduğu minneti, hizmetini görüp, sevdiği yemekleri öğrenip pişirerek gösterdi. Üstü başı mutfak kokmasın, yüreği soğan yanığından bulanmasın diye kapılardan dışarı itti andlar vererek (Kutlu 2000: 178).

Gülhayat Hanım, Nevnihal Hanım'a karşı başlangıçta hissettiği düşmanlığı kısa sürede unuttur ve onun kızı Leyla'yı kendi çocuğu gibi benimser. Ama Nevnihal Hanım'ın lohusalığı sırasında onun için sarfettiğini duyduğu "O, bu evin hizmetçisidir" sözünü kendine yediremeyerek tekrar evden kaçır. Bu kez ne olursa olsun konağa dönmeme kararlılığında olan Gülhayat, "yalnız, cahil, kimsesiz, haksız" (Kutlu 2000: 176) bir kadındır yaşam karşısında. Gülhayat Hanım dört buçuk yıl sonra, ansızın yine konağa geri döndüğünde Nevnihal Hanım, onu büyük bir sevinçle karşılar; çünkü onun kendisi yüzünden konaktan ayrıldığını anlamıştır ve derin bir vicdan azabı içindedir. Nevnihal Hanım, onu evin saygın bir büyüğü olarak görür ve bundan sonra iki kadın arasında güçlü bir dayanışma başlar. Gülhayat Hanım, Leyla'nın ikinci annesi olur.

Gençlik yıllarında sessiz ama asi, inatçı bir kız olarak tanıtılan Gülhayat, büyüdükçe inatçılığını derinlere itmek zorunda kalmıştır. Ondaki isyanın en somut göstergesi, evden kaçışlarıdır. Her seferinde bir daha asla dönmek üzere evden ayrılan Gülhayat, hep yenilerek eve döner. Çünkü o, "evin dışına çıktığı anda üstüne tuz serpilmiş salyangoz gibi" eriyen, "Yunus'tan ve evden başka bir şey bilmeyen" (Kutlu 1999: 13) bir kadındır. Evin dışındaki dünyada ayakta kalabilecek güce ve bilgiye sahip değildir. O yüzden de her isyanının bedelini, ezilerek öder. Kendisine sığınak olarak gördüğü ve güvendiği tek şey, Yunus Emre Divanı'dır; hayata dayanma gücünü ve bilgeliğini ondan alır. Evliliğinin ilk yıllarında zulmünden inlediği Helal Hatun'a, sevmediği ama mecbur olduğu kocası Emir Bey'e, çocuklarının kendisinden uzaklaştırılmasına, konaktaki yaşam koşullarına, ikinci eş olarak gelen Nevnihal Hanım'a dayanma gücü ve sabrı hep Yunus'tandır; daima Yunus'la dertleşir. Onun etkisiyle Gülhayat Hanım, isyanı içten içe kaynayan bir genç kadından, olgun ve bilge bir kadına dönüşür. "Soyadı eski kocası tarafından lutfedilmiş ama kafa kâğıdı çıkarmak eli kalem tutanların aklına gelmemiş" (Kutlu 1999: 187), 1896 doğumlu olduğu kendisine 'öğretilmiş' Gülhayat Hanım, Anadolu kadınının hem cahilliğini, ezikliğini, yok sayılışını hem de sessiz kararlılığını, bilgeliğini, sabrını temsil eder. Yazar, onunla ilgili düşüncelerini bir konuşmasında şöyle dile getirir:

Eski aile düzenimizdeki kadının yerinden gelen acılar var. Böyle bir durum özellikle Gülhayat'la somutlaşıyor biliyorsunuz. Gülhayat'ı okur -ayrıcılıksız hepsi- çok sevdi. Hesaplı filan değilim önceden, ama

Gülhayat yaşama girince öylesine özgün bir değerler ve davranışlar bütünü oluşturdu ki, romanda bir sürpriz trajediye tanık oldu okur. Önceleri inatçı, cahil, huysuz bir kadın sandığımız kadının olağanüstü niteliklerini yavaş yavaş öğrendi, onu bir tür korumaya aldı galiba. Toplum da bireyler de haksızlıklar yaparlar, önyargılı davranabilirler. Bunu özellikle kadınlara uyguladılar. Yani bedensel ve duygusal bir aşağılamayı kadına uygulamaktan hiçbir toplum kaçınmaz. Pekçok birey de böyledir. Okur romanın sonuna eriştiğinde kadınların trajedisinden çok etkilendi. Öyle ki bu duygu, Emir Bey'in sessiz, onurlu ve kırgın aydın yalnızlığının önüne geçti (Kutlu 1986: 64).

Bütün yoksunluklarına, ezilişine, önemsenmeyişine rağmen içten içe daima "Hayır!" diyen yanı, sessiz olgunluğuyla Gülhayat Hanım romanda acınan, zavallı biri olmaz okurun gözünde. Nevnihal Hanım, onun için "Gülhayat Hanım'ın yalnızlığı gibi bir yalnızlığı kaç kişi yaşamıştır? (...) Bir şey istemedi, kimseden. Asla, asla. Her şeyi bildi, bildiği çok şeyi paylaşmadı. Kocasını kaybetmiş olmaya alıştı, gördüğü günden geri kaldı, iki oğluna devamlı bir hasret duyarak anneliğin zehrini ağızında tuttu" (Kutlu 1999: 324) diye düşünür. Çocuklarının geleceği hakkında fikri sorulmayan ve onlardan uzaklaştırılan bir anne olarak Gülhayat Hanım'ın tek sığınağı, Nevnihal Hanım'ın kızı Leyla olur. Sadece Leyla, onu gerçek bir anne, bir büyük olarak sayar, sever. Oğulları Mahmut ve Batu, "ağa çocuğu" olarak yetiştirilirler; kızı Hüsrâ ise konaktan kaçarken kendisini terkettiği için annesini daima suçlar ve büyüdüğünde de onunla arasına kalın bir duvar örer. Gülhayat Hanım ise bütün bunlara sessiz bir ağırbaşlılıkla boyun eğer; çocuklarını uzaktan sevmekle yetinir. Onun evin sınırları dışındaki dünyada olup bitenle hemen hiç ilgisi yoktur.

Yazarın Nevnihal Hanım'ın yaşamı paralelinde verdiği Cumhuriyet tarihimize karşılık, onunla aynı yaşlarda olan Gülhayat Hanım'ın yaşamında ev dışı dünyanın hiçbir izi yer almaz. Evden ilk kaçışında Urfa'nın işgal altında olduğu birkaç cümleyle dolaylı olarak hissettirilir: "Kaçıyor. Paylaşmış şehirde, tutulmuş sokaklarda, kin ve düşmanlık kol gezerken. Nereye?" (Kutlu 2000: 212). İki roman boyunca Nevnihal Hanım'ın hayatının çeşitli evrelerine ve değişimine tanık olunurken Gülhayat Hanım neredeyse hep aynı yaşlardaymış gibi anlatılır; çünkü onda Anadolu kadınının yaşından önce olgunlaşan, çabuk ihtiyarlayan hali vardır. Nitekim Emir Bey öldüğünde Gülhayat Hanım kırkbeş yaşındadır ama buna Nevnihal Hanım bile inanamaz. Çünkü Gülhayat Hanım, elinden aşkı ve özgürlüğü alındığı anda ihtiyarlamaya başlamış; evden kaçışlarının ezik dönüşlerinde giderek çökmüş ve içine çekilmişti. İkinci dönüşünden itibaren de yaşlı bir kadın gibi yaşamaya başlamıştır evde.

Her iki romanda da çoğu kez iç sesiyle verilen Gülhayat Hanım, okumuş, şehirli, güçlü bir kadın olan Nevnihal Hanım'la tam bir tezat oluşturur. Anadolu'nun her iki kadın tipini de bağrında yaşatması gibi, Nevnihal Hanım ve Gülhayat Hanım aynı ailenin içinde birleşirler. Nevnihal Hanım, âşık olunan, istekle evlenilen, saygı duyulan, aile içinde ağırlığı olan eştir; Gülhayat Hanım ise törenin zoruyla evlenilen, duyguları önemsenmeyen, eş ve birey kimliği olmayan, aile içi karar mekanizmasında yer almayan bir kadındır. Biri Cumhuriyet'in kadına verdiği haklara sahip

çıkan, giyimi ve davranışlarıyla yeni kadın kimliğine uyum sağlayan; diğeri yasaların değişmesinden nasibini asla alamayan, İstanbul'da bile şalvarını, çatkısını çıkarmayan bir kadındır. Nevnihal Hanım, düşünceyi ve sosyal değişimi simgelerken, Gülhayat Hanım bireysel duyuş gücünü ve trajik olanı simgeler, romanlarda. Yazar, aynı erkek çevresinde birbirine her bakımdan zıt ama uyumlu iki eşle Türkiye'de kadının gerçeğine işaret ederken taraflı ve yargılayıcı değil, sergileyicidir.

1.3. *Leyla, Bir Göçmen Kuştı O'nun* -mektup şeklindeki- son bölümünde ilk kez doğrudan kendi varlığıyla romana girer. Leyla, annesi Nevnihal Hanım'a 6 Aralık 1968 tarihli mektubu yazarken Bergen'dedir ve 38 yaşına basmaktadır. İstanbullu bir annenin çocuğu olarak Urfa'daki konakta doğan, biri doğuyu diğeri batıyı temsil eden iki anneyle büyüyen Leyla, yaşam biçimiyle batının, duygularıyla doğunun insanıdır. Leyla, kendisini ve ailesini mektubunda şöyle çözümler:

Ben de doğunun o, insanı ince yanlarından tanımaya çabalayan kültürünün insanıyım. Bizler görünmez güzellikleri gördüğümüzü varsayan insanlarız. Küçük, belirsiz inceliklerde ölümsüzlüğü bulduğumuz bile söylenebilir. O yüzden hep dikkatli olmaya çabalarız. (...)

Ailemiz, arkadaşlarımın ailelerinden çok farklıydı. İki ağabeyim ve ablam, farklı kültürdendiler. Güneydoğunun yüzlerce ırk, yüzlerce ordu tarafından çiğnenmiş toprağından gelen bir kültürden. Ben ve annem ailenin İstanbul koluyduk. Babam, Kafkasya'dan göç etmişti. Ablamın ve ağabeylerimin annesi olan kadını babam boşamıştı, ama kadın yıllar sonra bize sığınmıştı. Ne kadar karışık değil mi? (Kutlu 2000: 239-240).

Leyla, bu "karışık" ama uyumlu ailenin içinde herkesten tam sevgi görek büyür. Doğduğu anda babası tarafından adı "Eyyübe Cevahir Yeşil Leyla" olarak konulmuştur. Çünkü Nevnihal Hanım için Leyla, annesi Yeşil Hanım'la özdeştir ("Elleri anneannesi Yeşil Hanım'a çekmiş. Kafkasyalı büyükannesine, dağların hanım ablasına benzeyen yanı çoktur kızımın. Elleriye yalnız annemdir. Bu ellerin dokunuşu beni saadete garkediyor." Kutlu 1999: 260); Emir Bey için de annesi Cevahir Hatun'la ("Başka türlü bir çocuk o. O benim anamdır. Onu anamın yerine koya koya sevdim." Kutlu 1999: 56-57) özdeştir. Nitekim Leyla hem Yeşil Hanım hem de Cevahir gibi güçlü, dirençli, akıllı ve dirayetli bir kadın olur ileride ve anne-babasının kökenlerine güçlü bir duygusallıkla bağlanır.

Emir Bey'in Kızları'nın ilk bölümü Leyla'nın çocukluğuna dairdir; Atatürk'ün ölümü, Urfa'dan ayrılışları, İstanbul'daki yaşamları, Emir Bey'in ölümü zaman zaman Leyla'nın bakış açısından aktarılır. Leyla, ailenin en küçük, en sevecen, en hareketli ve en açık kişisidir. Onun çocuksu, heyecanlı, meraklı, iyimser bakışı, kişiliğinin parçasıdır ve roman boyunca sürer. Leyla'yı romanın diğerkadınlarından ayıran en önemli yanı, babası Emir Bey'le paylaştıklarıdır. Emir Bey, diğerkocuklarına açıkça göstermediği sevgiyi Leyla'ya göstermiş, onu kendi iç dünyasına ortak etmiştir. Hatıratını yazmaktan vazgeçişini, Atatürk'ün ölümünden duyduğu derin üzüntüyü, Urfa'dan ayrılışlarının acısını, sekiz yaşındaki Leyla'yla paylaşır Emir Bey. Ailenin İstanbul'a gelişiyile İkinci Dünya Savaşı'nın kopması, ardışık zamanlara denk gelir; bu dönem Leyla'nın yeni yaşamı keşfediş yıllarıdır ve yaşanan bütün zorluklara rağmen ailenin hayat, neşe, hareket kaynağı Leyla'dır. Leyla, çok sonraları yazdığı mektupta "karışık" olarak nitelediği ailesini, bütün

öğeleriyle ve doğallıkla kabul etmiştir; gördüğü ilk anda “Gülhayat Anne” diye seslendiği Gülhayat Hanım’ı ve iki anneli oluşunu da çocukluğundan itibaren sonuna kadar savunmuştur:

Dördüncü sınıfa geçtiğinde, iki anneli bu kızın hiçbir yakını ile alay edilemeyeceğini öğreniyor mahalle arkadaşları. Birkaçı donları -pembe ve pazen- entarisinden aşağı düşen, ayağına ayakkabı yerine sokakta bile terlik giyen, kaşları rastıklı, gözleri sürmeli, tuhaf konuşan Gülhayat Hanım’ı dillerine doluyorlar. Sille, yumruk, taş kullanıyor. Tepki yoğun. O yüzden barışın gelmesi zaman alıyor. En sonunda Leyla her zaman muzaffer olmuş, yahut muzaffer olduğuna inanmış bir Sezar edasıyla bağırıyor: “Söyleyen cezasını bulur!...” (Kutlu 1999: 52)

Leyla’nın Gülhayat Hanım’la duygu bağı, Nevnihal Hanım’la olan kan bağından daha güçlüdür; “Doğmadığı bu annede hayatın anlamını bulmuştur” (Kutlu 1999: 243). **Emir Bey’in Kızları**’nın üçüncü bölümü Mardin’e giden Leyla’nın zaman zaman Gülhayat Hanım’la özdeşleştiği döneme dairdir. Emir Bey’in Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışladığı Urfa’daki eski konağı ziyarete giden Leyla, orada Gülhayat Hanım’ın acılarını hisseder: “Gülhayat annenin anlattıkları ve anlatmadıkları bu eve geldiğinde akıp gitmeye başladı kendi yaşamış gibi” (Kutlu 1999: 239). Romanın bu bölümü, Emir Bey’in ve Gülhayat Hanım’ın ölümünden sonra ailenin hemen hemen dağıldığı bir döneme denk gelir; bitmiş bir aşkın kırgınlığını ve acısını yaşayan Leyla ağabeyi Mahmut’un yanına geldiği Mardin’de, Urfa’ya ve çevredeki diğer yerlere yaptığı gezilerle avunur; bir yandan da arkeolojiye ve tarihe olan merakı derinleşir. Mardin’den ayrıldığında aşk acısını unutmuş, babası ve Hayat annesiyle sanki yeniden buluşmuş, Mahmut’un ve Filiz’in taşrada kayboluşlarına tanık olmuştur. Duygulu, güçlü ve derin bir Leyla’dır, bu bölümde anlatılan; artık çocukluğundaki hareketliliği kalmamışsa da dikkatli bir gözlemci, sevecen ve iyimser bir genç kızdır. Sezgileri ve duygularıyla yaşayan, kırılma da bunu içinde saklayan ve kendi kendini onaran bir yapısı vardır. Sadece insanlarla değil, tarihle ve mekânlarla kurduğu bağ da derin ve içsel bir bağlıdır.

Romanın son bölümünde ise Leyla, Nevnihal Hanım’ın bakışından verilir. Arkeoloji alanında çalışan bir araştırmacı olan Leyla, Hollandalı ünlü bir arkeologla uzun yıllar birlikte yaşar ve sonunda yine terkedilir. Mutlu bir aşk hiç yaşamadığı halde hayata kırgınlık duymayan Leyla, annesinin evine dönerek bu acının üstesinden gelir. Nevnihal Hanım’ın Leyla’ya dair düşüncelerini içeren satırlarda onun roman boyunca sezdirilen karakter özellikleri açıklık kazanır:

Daima verdin kızım. Çölde vaha mıdır insan; bilinmeyen bir kum tepesinin ardından görünen? Serap mı hakikat mi olduğu el daldırılmadan, yürek soğutulmadan nasıl anlaşılmasa, insan da anlaşılabilir. Sen vaha oldun. Hep vermek, benim sevgili kızım, Allah’a mahsus. Sen ise haddini bilmiyorsun, aklına geleni yapıyorsun, neredeyse onu bile harcamaya kalkışıyorsun.

Leyla hayatına renk veren şeylerin ardından giderek ömür tüketti. Büyük şeyler arar hep, büyük işler yapmaya tutkun. Büyük şeylerin ihtiyacı büyük payandalardır. O yok kızımın hayatında. İnsan yalnız taşıyamaz bu kadar yükü. Taşıyorum, diyor. Evet, hâlâ taşıyabiliyor (Kutlu 1999: 264).

Leyla, çocukluğundan itibaren ailenin bütün bireyleri arasında güçlü bir bağ oluşturan, iyimserliği ve olumlu enerjisiyle herkesi birbirine kaynaştıran, tek güçtür. O, bağımsız, eğitilmiş, sağlam karakterli, ekonomik özgürlüğüne sahip, duyarlı, çalışkan, bir akademisyendir; ailesinin ve ülkesinin geçmişine sahip çıkan, zorluklar karşısında yılmayan ve kırılmayan bir kadındır. 12 Mart olayları sırasında önce doçentlik tezinin reddedilmesi ardından da üniversitedeki görevine son verilmesi, ailedeki iç buhranın belirginleştiği döneme rastlar; ama Leyla ayakta kalmayı başarır. Nevnihal Hanım'ın tanımıyla Leyla bir "yağmur kuşu"dur; "Her bahar yağmurunda başını gökyüzüne kaldırıp uzun yağmurlar için şarkı söyleyen bir gagası vardı sanki. Hayattan zor gerçekleşecek şeyler beklerdi. Zorlukların sonunda istediği kadar suyu içmiştir" (Kutlu 1999: 345).

Evlenmediği, çocuk doğurmadığı, alışılmış bir aile sahibi olmadığı halde aile kavramının değerini en çok bilen, ona en çok sahip çıkan, annesinin son doğum gününe dek bütün aileyi hiç değilse yılda bir kez biraraya getirmeyi başaran Leyla, Emir Bey'in deyişiyle "kendini hayata bayrak gibi savuran" (Kutlu 1999: 359) bir mücadele gücüne sahiptir. Bu özellikleriyle Leyla, Nevnihal Hanım'ın yeni kuşakla değişen yüzü gibidir; çünkü mücadeleciliği, yumuşaklığı, duygusallığı, aile sevgisi, Cumhuriyet ve ülke bilinciyle Nevnihal Hanım'la benzer. Öte yandan Leyla, Gülhayat Hanım'ın yaşama derin, bilge bakışına, iç direncine ve sabrına sahiptir. Leyla, iki annesinden de taşıdığı özelliklere eklenen nitelikleriyle, Cumhuriyet'in yeni yetişen kadın kuşağının temsilcisi, güçlü bir kadındır.

1.4. Hüsra, Emir Bey'in Gülhayat Hanım'dan olan üçüncü çocuğu ve ilk kızıdır. **Bir Göçmen Kuştu O**'da Gülhayat Hanım'ın onun doğumundan sonra evden kaçışı ve geri dönüşü anlatılır, ama Hüsra'ya pek değinilmez. **Emir Bey'in Kızları**'nda ise romanın adını oluşturan iki kızdan biridir; ama romanın sadece "Savaş Bitti" başlıklı ikinci bölümünde Hüsra derinlemesine işlenir. Aralık 1945 tarihli bu bölüm, ya Hüsra'nın bakış açısından, onun iç konuşmalarıyla ya da Hüsra merkez alınarak yazılmıştır; onun kendisiyle, annesiyle ve yaşamla hesaplaşmasını içerir.

Urfa'daki konakta annesi itibardan düşmüş bir hayat yaşadığı halde bir bey kızı olarak büyütülen Hüsra'nın hayatı, Nevnihal Hanım'ın gelmesinden sonra annesinin ikinci kez evden kaçmasıyla birdenbire değişir. Hüsra, annesinin kaçışını onu terketmesi olarak yorumlar ve hayatı boyunca annesini affetmez. "O gün akşama doğru çocukluğu bitti" (Kutlu 1999: 99) cümlesiyle Hüsra'nın derin çöküşü anlatılır; bundan sonra Hüsra bütün hayatı boyunca "bırakılmış olmanın, vazgeçilmiş olmanın acısı" (Kutlu 1999: 101) ile yaşar. Hüsra, annesinin konakta bir hizmetkâr gibi görülmesine, Nevnihal Hanım'ın varlığına, halası Helal Hatun'un acımasız kişiliğine, babasının tepkisizliğine karşı içten içe daima öfke duysa da bunu asla dışavurmaktan büyür; o, tıpkı annesi Gülhayat gibi içine kapalı, sessiz bir direniş içindedir:

Hızlı büyüdüm. Kimseye soru sormazdım. Herkesin çok işi vardı, yahut herşey suyun yolu gibi kendiliğinden akıp giderdi. Gönlüm ağabeylerimden yana sıcaktı. Halamdan da annemden de vazgeçmezdi. Ama babamı öldürdüm (Kutlu 1999: 103).

Okumak üzere İstanbul'a yatılı okumaya gönderilirken annesinin kaderiyle kendi kaderini ortak gören Hüsra, bunun evden ve aileden uzaklaştırılış, dışarı itiliş olduğunu düşünür. Yeni eğitim hayatını yalnızlığının ve yenemediği korkularının başlangıcı gibi gören Hüsra, Dame de Sion'da içine kapalı, mutsuz, dış dünyaya küs bir yaşam sürer başlangıçta. Hüsra, "taşralı, küçük, annesiz bir kız" olarak eziklikle başladığı eğitim hayatını, çevresince "prenses Hüsrāmır" olarak anıldığı mağrur, kendinden emin, soğuk, duygularını daima saklayan, içe kapanık çok güzel bir genç kız olarak tamamlar. Bu dönemde Hüsra kendini kitaplara verir ve Jane Eyre ile özdeşleşir. Onu içine kapandığı mağaradan çıkararak ve yaşamında yeni bir dönemin başlamasını sağlayan kişi, okuldaki öğretmenlerinden biri olan Sör İsabelle'dir. Romanda "On beş yaşında. Tam bir şarklı. Sevgisini de nefretini de içinde saklayan. Bunun için, içinde koca koca mağaralar açmış. Yalan söyleyen. Dilinden çok, yere indirdiği gözleriyle, ağzının kapalılığıyla, silktiği omuzları ve gizlice çattığı kaşlarıyla yalan söyleyen..." (Kutlu 1999: 123) olarak tanımlanan Hüsra, okul yaşamı boyunca aşama aşama güçlenir, gözlem gücü ve olayları değerlendirme biçimi, çözümlenmeleri keskinleşir. II.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Hüsra'nın -Urfa'dan tekrar İstanbul'a dönen- aile içindeki konumu da değişir; çünkü Fransızcası sayesinde bir santral memuresi olarak çalışmaya başlar ve bu onu daha güçlü kılar; ama Hüsra'nın kendine bakışı pek değişmemiştir:

Mahmut evin sesi. Batu akıydı. Hüsra neydi? Babasına göre prensesi. Ama değil. Hüsra kendini böyle görmüyor. İşini de sevmiyor. Kimseler onu vazgeçilmez bulmamış bugüne kadar. O parlak erkek çocuklarının ardından sıradan bir insan olarak gelmiş. Aile onda ne bulmaya çalışırsa çalışsın, aradı gelmiyor. Güzel olmak, bunu kullanmayı düşünmeyen için bir özellik sayılır mı? Saymıyor Hüsra (Kutlu 1999: 145-146).

Sırf babasından intikam almak için onun nefret ettiği bir adamın oğlu olan Enver'le evlenmeye karar veren Hüsra, böylece annesinin yıllardır boyun eğdiği doğulu, ataerkil aile düzenine de başkaldırmış olur. Ama aslında Enver'e âşık olmadığı için, bu evlilik kararı Hüsra'yı hiçbir zaman mutlu etmez, onda görev ve sorumluluk duygusundan başka bir şey yaratmaz; nitekim nişanı bozar. Çünkü Hüsra, aşkı, istek ve heyecanı Batu'nun arkadaşı Kaya Kartal'da bulur ve ilk cinsel deneyimini de onunla yaşar. Bu, Hüsra'nın yaşamında kendini tamamen birine açtığı, duygularını sakınımsız olarak ortaya koyduğu ve yaşadığı tek dönemdir. Kaya Kartal'la yaşadığı kısa ama güçlü, yoğun beraberlik Kaya Kartal'ın gözaltundayken şüpheli ölümüyle sona erer ve Hüsra eski soğuk, içe kapalı haline geri döner; yenilgi ve kaderi kabulleniş duygusuyla -bir süre sonra- Enver'le evlenir. Onun geçirdiği bu değişim süreci, annesi Gülhayat Hanım'la ilişkileri doğrultusunda, Nevnihal Hanım'ın gözünden şöyle anlatılır:

Gülhayat Hanım, aslında hayatı boyunca bir deniz feneri aradı galiba. O bendim. Bir oğlu kaçmış, öbür oğlu hep uzakta, evliliğin baştan sona sır saklamak olduğunu sanan kızının soğukluğunda debelenip durdu. Bir sfenks kadar suskun olan Hüsra'nın sıradan bir insan olduğunu düşünmüyorduk o zamanlar. Babasının istemediği bir adamla uzun bir nişanlılık geçirdi. Sonra ayrıldılar. Bir şeyler oldu bitti. Tek başına taşıdı sırlarını. Tıpkı annesi gibi sfenksleşerek suskun kaldı. Gülhayat Hanım, kendine benzeyen kızını

çözemiyordu. Duyarsızmış gibi günlük işlerin peşindeydi Hüsrâ. Soru sorulduğunda kaplan gibi insanın üstüne atılan bir kız.

(...)

Zaten Hüsrâ kapanmıştı. Kozanın içindeydi. Neden sonra Enver Bey'le evlendiler, küçücük iki kozalı bir evlilikleri oldu. Kapalı, kapalı... (Kutlu 1999: 325)

Ailesindeki herkese karşı aynı uzaklıkta durarak kendini korumaya çalışan Hüsrâ'yı bütün yaşamı boyunca meşgul eden asıl sorun, babasıyla arasındaki ilişkidir. Birbirlerine karşı sevgilerini asla göstermeden yaşamalarının Hüsrâ'da yarattığı derin bir boşluk duygusu vardır:

Peki Hüsrâ onu seviyor mu? Değişti babasıyla ilişkileri. Yine de duyarlı, nahif, sakınımlıdır. Bir defa olsun babasının boynuna sarılmadı. O kızını bir defa olsun yanağından öpmedi. Saçlarına dokundu, omuzunu sıvazladı. Şarklı, uzak, otoriter. (...)

Belki kızının ilişkilerine dair soru sormasını, belki kalkıp kendisine sarılmasını bekliyor. İkisini de yapamaz Hüsrâ. Onun kızı. Şarklı, uzak ve onurlu. Üstelik ona bunu yapacak kadar yürekli davranma özgürlüğü hiçbir zaman verilmedi.

(...)

Yine akıl giriyor araya. Yine saklanıyor dokunma isteği. Öylece kurulacak köprü. Sevgi, baba-kızın ortasında yine asılı kalıyor. Oda soğuk. Gözleri birbirinden uzak. Gönülleri birbirini tanımak için ne kadar tembel (Kutlu 1999: 149-150).

Hüsrâ'nın baba sevgisinin eksikliğini duyduğunun farkında olan Emir Bey'in de durumu kızınınkinden farklı değildir. Hiçbir zaman açıkça gösteremediği sevgisini, ölümünden yıllar sonra bulunan mektubunda şöyle ifade eder:

Kızım Hüsrâ'nın çiklik elmacık kemikleri, gizli hüznünü saklı tutan güzel yeşil gözleri, dalgalar uyudukça asıl biçimini alan ince yüzü, yanıp sönmeye başladı. Hüsrâ, iki bin yıl öncesinden bugüne atlamış bir Assur güzeli. Benim kızım. Bir yaban atı. (...)

Kızım babasının kendisine duyduğu sevgiyi hiç bilmedi. Suç benimdir: Söylemedim, belli etmedim. Haksız davranmış olduğumun da idrakindeyim. Uzak, aldırılmaz gibi duruyordum, bu yüzden on iki yaşından başlayarak insan olmanın şaşkınlığını bir başına taşımak mecburiyetinde kaldı. O günlerde küçücük bir hayvan yavrusu gibi burnunu sürte sürte, koklaya koklaya, sevgiyi aradığını görüyordum da, bana gelmesini bekliyor, gölgede, uzakta duruyordum. Hiç bitmemiştir ona haksızlık ettiğim duygusu. Zaman zaman beni yakmıştır. (...) Hüsrâ bu sebepten yalnız ve delice bir zeytin olarak dibine düştü. Ruhu incindi.

(...)

Herkes ondan çekiniyor. Öz annesi bile onu anlamıyor. Uzaktan gözlüyorum. Bu dimdik yürüyen, suskun Assur prensesinin gizli bir kırılğan olduğunu akıllarına getirmiyorlar. Ruhundaki hırçınlığa inanıvermek ve kendini uzak tutmak kolay.

(...)

Kızımdaki gerginliği, tınlayan sınırlarını, çevresine yaydığı elektriği anlıyorum, soluk alamıyorum, donuyorum. Haksızlık ettiğimi, hem ona hem Gülhayat Hanım'a kendi rahatım için acı verdiğimi yeni yeni

anlıyorum. Bu yavrumu, süttten önce sevgiden kestik.

(....)

Sırça köşke taş atan deliyim ben. Farkına vardığımda kızımın ruhu acılaşmıştı. Üstelik uzağımdaydı, Dame de Sion rahibelerinin hızarlanmış biçimli mermer sertliğinden geçsin diye on iki yaşındaki kızımın, kemikleri unufak olmuş ruhunu marangoz işkencesine sıkıştırdım.

(...)

Büyük kızım, sâkit bir kraliçe kederiyle biz bayağı insanların arasında yirmi iki yaşının bütün haşinliğiyle dolaşiyor ve biz kullarından apaçık nefret ediyor, ama kraliçe olduğu için bunu saklaması gerektiğini de düşünüyor. Tarihin bir yerinde donmuş bir Semiramis... Ah onun ağusunu eritebilecek kadar zamanım olsaydı (Kutlu 1999: 355-357, 359-360).

Emir Bey'in mektubunda kişiliğinin hemen bütün özellikleriyle ve bunda ailesinin, özellikle de babasının payıyla değerlendirilen Hüsra, **Emir Bey'in Kızları**'ndaki en geniş bölümlerden birinde işlense de aslında en az tanınan kişilerden biridir. Hüsra'nın içe dönüklüğüne paralel bir yaklaşımla yazarın, onu okurun da tam olarak keşfedebilmesine olanak tanımadığı düşünülebilir; böylece onun kişiliği daha iyi anlaşılabilir. **Bir Göçmen Kuştu O** ve **Emir Bey'in Kızları** romanlarındaki diğer birinci derece kadınlar (Nevnihal, Gülhayat, Leyla), Osmanlı'dan bugüne kadarki tarihsel çizgide ve doğudan batıya doğru zaman zaman değişen coğrafyada bazı değerleri ya da durumları temsil ettikleri halde, Hüsra'nın romanlarda böyle bir temsil değeri olduğu söylenemez. Ancak Hüsra aracılığıyla aile içi sevginin ve iletişimin, çocukların büyümesinde ve kişiliklerinin, hayata bakış biçimlerinin oluşumundaki öneminden ve toprağa bağlı, ataerkil, geleneksel aile yapısının genç kızları ve kadınları ezen etkisinden söz edilebilir. Öte yandan romanda yine Hüsra sayesinde Cumhuriyet'in ilk kuşak genç kızlarının yüksek kültürlü ve eğitilmiş yapısı, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik darboğaz ve o sıralarda kadınların çalışma hayatına etkin katılımı gözler önüne serilir. Bunun en açık ifadesi, yine Emir Bey'in kızlarına yazdığı mektupta kendini bulur:

Kızlarımın hayatın içinde olmasını isterim. Eve kapanmasınlar. Hüsra'ya çalışmasını ben söyledim. O, ailenin kendi başına ayakta durmayı öğrenen ilk insanıdır. Daha sonra, ayakta durmakla iktifa etmeyecek nesilleri gelecektir. Hüsra'dan önce bu olmazdı. Bu, cemiyet olarak değişikliğin çok önemli göstergesidir. Çalışma, hayatın ruhunu ve biçimini değiştirir (Kutlu 1999: 371).

Emir Bey'in Kızları romanında, romanın adından dolayı merkezin Hüsra ve Leyla olması beklenirken yazarın çoğunlukla Nevnihal Hanım'ı ve Gülhayat Hanım'ı merkez aldığı düşünülebilir. Bununla birlikte Emir Bey'in kızları olan Leyla ve Hüsra tıpkı Nevnihal ve Gülhayat gibi birbirleriyle tamamen karşıt olan kadın tiplerinin hayattaki birlikteliğini temsil ederler. Ama bu kez batılı-doğulu, eğitilmiş-eğitimsiz, güçlü-zayıf karşıtlığı değil, sevgiyle büyüyen-sevgiye hasret büyüyen, dışa açık-dışa kapalı, insancıl-insanlardan uzak karşıtlığı söz konusudur; yani kültürel karşıtlıktan çok duygusal karşıtlık hakimdir. Bu, kuşaklarla birlikte değişen yaşam biçimlerini de düşündürecek bir karşıtlıktır.

2. İkinci Derece Kadınlar:

Bir Göçmen Kuştu O ve **Emir Bey'in Kızları** romanlarında odak noktaları oluşturan kadınların yaşamını çevreleyen dairelerde yine kadınlar kendini gösterir. Bu kadınlar sayesinde hem değişen tarihsel ve coğrafi özellikler hem de yaşam biçimleri ortaya konur. Romanlarda özellikle etkin oldukları söylenemese de ikinci derece kadınlar aracılığıyla romanların birinci derece kişilerinin yaşamlarındaki birçok nokta açıklık kazanır. Bu kadınlar arasında Cevahir, Helal Hatun, Gülüş Hatun, Yeşil Hanım ve Filiz sayılabilir. Çoğu kez romanların bir bölümünde üzerlerinde durulan ve sonra anırtırmalarla değinilen bu kadınlar, belirli değerler ya da davranış biçimleriyle kendilerini gösterirler.

2.1. *Cevahir*, Emir Bey'in annesidir. Kafkasya'da 1293'te başlayan **Bir Göçmen Kuştu O** romanında daha ilk cümlelerden itibaren okurun karşılaştığı, tanıdığı ilk kadındır ve Emir Bey'in yaşamındaki belki en önemli kadındır. "Tanrı bizi sınıyor oğlum" (Kutlu 2000: 7), romanın ve Cevahir'in ilk cümlesidir ve bu cümle, her iki roman boyunca en çok acı çeken kadının Cevahir olduğunun bir kanıtı gibidir. İlk bölümde geçmişle-bugün arasındaki geçişlerle Cevahir'in eşi Batu ile olan çekişmeli, güçlü, romantik aşkı verilir. Çeçenlerin yaşamına dair görüntülerin flu bir arka plan oluşturduğu bu aşk ve evlilik öyküsü, ne yazık ki, Osmanlı-Rus savaşının acılarıyla sona erer. O güne dek Kafkasya'da dostça birlikte yaşayan Türklerle Rusların bir gecede birbirine düşman edilişleri ve gafil avlanan Türklerin canlarından, mallarından, namuslarından oluşları, vatanlarından kaçmak zorunda kalışları, Cevahir'in gözünden acı ve kanla dopdolu anlatılır. Kocasının ve birçok akrabasının vahşice öldürülüşüne tanık olan, kaçarken tecavüze uğrayan, oğlu Emir'in parmaklarının kesilişine katlanmak zorunda kalan Cevahir'i Anadolu'ya doğru sürdürdüğü zorlu yaşam yolculuğunda ayakta tutan tek güç, oğlunu yaşatma zorunluluğu ve onun bir gün bütün bunların intikamını alacağı inancıdır:

Bir yurtluğa varsak, Emir Beg, boyu ve aklıyla birlikte kinini de büyütmelidir. Yüreği kine yaylak, bileği güce kaynak olmalıdır. Yüreği çatal, aklı çakal olmak zorundadır. Bu, benim tek uğraşımdır. (...) Direnecek, öğrenecek daha çok direnmeyi. En çok direnmeyi öğrenmeli. Ben bir vesileyim (Kutlu 2000: 9).

Gerçi Emir Bey, hiçbir zaman Cevahir'in beklediği gibi kindar, uyanık bir genç adam olmaz ve Cevahir bunun farkındadır ama bu yaşam mücadelesinde annesinin çektiği acının her zaman farkında olan ve ona yaşama gücü veren tek kişi Emir olur. İlk romanın Urfa'da geçen ve 1294 tarihli ikinci bölümünde Cevahir'in, uğradığı tecavüz sonunda hamile kaldığı bebeği kendi kendine gizlice doğuruşu, Cevahir'in âdeta yaşamla hesaplaşması halinde anlatılır. Bundan sonraki bölümlerde ve diğer romanda bir daha Cevahir'in dünyasına dönülmez ama **Emir Bey'in Kızları**'nın ilk bölümünde Cevahir'le oğlunun Anadolu topraklarına doğru yaptıkları yolculuk, tecavüz ve sonrası, Mahmut Ağa'nın himayesine girişleri, Urfa'ya gelişleri, birbirlerinden ayrılışları, Cevahir'in ölümü, bu kez Emir Bey'in bakış açısıyla ve geri dönüşler halinde aktarılır. Çocuk Emir ile Cevahir arasındaki güçlü duygu bağı, Emir Bey'in bütün yaşamını belirleyen en güçlü bağıdır aslında; bunda birlikte çektikleri derin acının payı büyüktür:

Annesinin yolda pusuya düştüklerinde korkunç adamlarla boğuşurken yükselen çığlıkları yüzünden kendini haydutların önüne attığında, onlardan birinin annesinin yüzüne, diğerinin bacaklarının üstüne oturduğunu görmüştü. Emir'in bağırmasına kızıp sağ elinin dört parmağının ilk boğumlarını kestiler. Emir bir an nasıl olduysa kaçıp kayanın arkasına sığındı. İçinde yüreğinin kalmadığını anlayıp, onun kanlı bir et parçası olarak avucunda çırpınıp durduğunu gördü. Adamlar gittikten sonra yamçıyla birlikte annesinin üstüne uzandığında kanlı et parçası gibi çırpınan acısını annesiyle paylaştığını anladı. Artık iki ayrı beden değildiler... Hayatının sonuna kadar annesinin bedenini ve duygularını içinde taşıyacaktı Emir. Bu doğruydü: Göç sırasında, hatırlamadığı güneş yolunda, gece ve gündüz annesi ne düşünürse Emir de aynı şeyleri düşünmüştü. Daha sonraları kendisiyle sürgit kavga edecek, Cevahir'e karşı her zaman eziklik duyacaktı (Kutlu 1999: 35).

Bir Göçmen Kuştu O'nun başında önceleri güçlü, mağrur, âşık bir genç kızken mutlu ve yine âşık genç bir evli kadın olarak, sonra yaşama mücadelesi veren acılı, kinli bir kadın olarak tanınan Cevahir, zorlukla Anadolu'ya vardığında yaşamını zoraki sürdüren, ezik, yenik bir kadına dönüşmüştür; oğlunu Mahmut Ağa'nın himaye edeceğine güvenden sonra "gövdesini ve ruhunu bir yük olarak taşıyan" (Kutlu 1999: 362) bir hayalettir artık. En yenik ve umutsuz halinde bile öfkenin, nefretin, intikamın, onurun, acı ve yıkılışın bir simgesi gibidir Cevahir. Emir Bey'in, ileride eşlerine de kızlarına da açıkça göstermediği -ya da nasıl göstereceğini bilemediği- sevgisini sergilemekten, paylaşmaktan kaçınmadığı ve bu sayede bir süre daha ayakta kalmasını sağladığı bir annedir Cevahir.

2.2. *Helal Hatun*, Emir Bey'in kız kardeşidir. Cevahir'in uğradığı tecavüz sonucunda hamile kalarak doğurduğu Helal, onun için varlığının farkına vardığı ilk andan itibaren istenmeyen, saklanan, yok edilmeye çalışılan bir çocuk olmuştur. Karnını sıkıca sararak hamileliğini saklayan Cevahir, bebeği Urfa'da bir ağacın dibinde tek başına doğurduktan çok kısa bir süre sonra ölür. Çocukları olmayan Mahmut Ağa ve eşi Gülüş Hatun için hem Emir hem de Helal, kendi öz çocukları yerine geçer. Böylece her iki çocuğun da kötü başlayan yaşam serüvenleri, yaşamları boyunca ekonomik sıkıntı çekmeyecekleri bir refah ve saygınlık düzeyine yükselerek değişir. Helal'in Gülüş Hatun için önemi şu satırlarda ifadesini bulur:

O, ana olmak için doğmuş bir kadındı. Bir gün incitmemiş, bir gün sakat, evlatlık diye bakmamıştı Helal'e. Tersine, Tanrı'nın lütfü Helal, onun gözünde. O, bu küçük, öksüz-yetim kızı bağına basarken, adını, kendi özüne helal etmek için bu adı koyduğunu anlamıştı (Kutlu 1999: 234).

Ayakları doğuştan sakat olsa da Helal, Gülüş Hatun'un sayesinde konakta daima ayrıcalıklı ve güçlü bir kişi olarak yaşamış; anne-baba bildiği Gülüş Hatun ve Mahmut Ağa'nın ölümünden sonra da hakimiyetini iyice artırmıştır. Mala mülke, paraya, göz kamaştıran eşyalara düşkün, zengin ve kaprisli bir kadın olan Helal Hatun, konaktaki herkesin korktuğu, acımasız, alaycı, kırıcı bir kadındır. Çalışanlara ve özellikle de Gülhayat'a karşı daima sert bir tavır olan Helal, Emir Bey'in çocuklarına çok düşkündür. Fiziksel engelene rağmen, konakta olup biten her şeyden haberdar olan Helal, Emir Bey hariç herkesin çekindiği bir kişidir. Emir Bey içinse

ailesinden kalan tek kişi, yegâne kardeşi olduğu için, sözünden çıkılmayan, hırçınlıkları ve kusurları görmezden gelinen, ayrıcalıklı bir kadındır. Emir Bey, kızlarına mektubunda geçmişiyile hesaplaşırken Helal'in onun için önemini şöyle dile getirir:

Anasının mezarını yitirmiş bir çocuk olduğum hakikati değişir miydi? O mezara dair işkillenmemin acısını bastıran, ayakları sakat küçük bacım oldu. Bizimdi o. Bizde yaşarsa... Tabii Helal Hatun'da yaşayan ana, Cevahir olmadı. İşte benim hayatımın keşişme noktalarının en acılı olanı budur (Kutlu 1999: 351).

Her ne kadar Helal, Emir Bey için annesinin yerine koymaya çalıştığı bir kız kardeşe de konağın diğer insanları için hiçbir zaman sevilen bir kişi olmamıştır. Özellikle Gülhayat için daima nefret edilen, korkulan biridir. Çünkü hem ilk sevgilisi Muttalip'i konaktan uzaklaştırdığı için hem de konaktan ilk kaçışının ezik dönüşünde yıllarca uğradığı acımasız muameleden dolayı hayatını değiştiren kişi, Helal'dir; öyle ki Gülhayat Hanım konaktan ikinci kaçışında ancak Helal Hatun'un ölümünden sonra geri döner ve hayatı boyunca onu affetmez. Oysa Helal Hatun'un da trajik bir yaşam çizgisi vardır; gözcü kumaşlara, örtülere, kokulara düşkünlüğü ve acımasız alaycılığı, otoriter tavrı, üstünü örtmeye çalıştığı eksikliklerinin bir sonucudur:

Helal Hatun aslında kimin kızıydı? Kafkas dağlarının sahile yaklaştığı bir yerde, bir orman yakınında, suların çağıldadığı bir yerde varlık yoluna girmişti. Çakmaktaşları vardı ayak altında. (...) Macunlanmış gibi kaygan, kara, hayat gibi tükenmez, savrulgan alevli yanar kayalar geçilirken o artık bir hayattır. Hiç söylenmemiş, öte yandan hiç yadsınmamış, suskun ve kapalı bir günahdır o. Herkes en günahsız olanın o olduğunu bilmelidir. Doğururken ölen annesi. Annesini yitiren ağabeyi. Onu evlat gibi bağrına basan dölsüz Gülüş Hatun. O, seçilmiş bir fert gibi yaşadı. Çakmaktaşları üstünde başlayan hayatı, kemha yorganlar, Şam örtüler, Erzurum sofları, çintomaniler, Selimi çarşafarla, kazazların göznurları ile sürdü ya, ona bakmalı. Bunlar hep şark usulü değil miydi? Dışarı karşı... Dışarı... Bu ölünün içindekiler kendi gördükleri kadar az mıydı yoksa hayatının yarısını onunla paylaşan ve acısına teselli bulamayan Alma Hanım kadar çok mu? (Kutlu 1999: 297).

Aslında Helal Hatun konağa ve konak halkına o kadar ezici bir şekilde hakimdir ki, onun ölümüyle birlikte ardında büyük bir "hafiflik" kalır. Ve Nevnihal Hanım bile ancak onun ölümünden sonra ailede gerçek varlığını bulduğunun farkına varır.

Her iki romanda da zaman zaman varlığını gösteren Helal Hatun, olayların gidişine önemli ölçüde yön veren bir kişi değilse de Doğu'nun ataerkil yaşam düzeninde aile büyüğü kadınların evlilik kurumu ve aile üzerindeki egemenliklerinin bir temsilcisidir. Bu haliyle Helal Hatun, romanlarda ezik, boyun eğmiş, cefakâr ve bilge haliyle Doğulu kadını temsil ettiğine değindiğimiz Gülhayat Hanım'ın tam aksine aynı Doğulu kadının güçlü, otoriter, egemen yüzünü sergilemektedir.

2.3. *Gülüş Hatun*, romanlarda Doğu'yu temsil eden bir başka kadındır. Gülüş Hatun'un her iki romanda da olayların oluşumunda özel bir etkisinden söz edilemezse

de, hem Helal'in hem Gülhayat'ın yaşamlarındaki önemli değişimlerde katkısının olduğu söylenebilir. Emir'i ve özellikle Helal'i kendi çocuğu olarak benimseyen ve büyüten Gülüş Hatun, eşi Mahmut Ağa'yla Cevahir arasında geçmişte yaşanmış bir ilişki olduğuna dair duyduğu şüpheyi ömür boyu içinde saklamış, Mahmut Ağa'nın Emir'i ve Cevahir'i sadece acıdığı için alıp eve getirdiğini ancak ölüm döşeğindeyken öğrenmiştir. İçinde beslediği ve hiçbir zaman açıkça dile getirmedeği şüpheye ve kırgınlığa rağmen Helal'i öz evladı gibi büyüterek onun yaşamını değiştirmiştir. Öte yandan yiğeni Gülhayat'ı ağıtçı halalarının yanındaki sefil yaşamdan kurtarıp konağa getirmesi ve Emir'le evlenmesini vasiyet etmesi de Gülhayat'ın yaşamını değiştirmiştir; ilki Gülhayat için ne kadar iyi bir değişme ise ikincisi de o kadar kötü bir değişme olmuştur. Çünkü Emir Bey de Gülhayat da sırf Gülüş Hatun'a duydukları vefa borcunun bir sonucu olarak birbirleriyle evlenmiş ve bir mecburiyet olarak evliliklerini sürdürmüşlerdir. Romanlarda doğrudan kendi yaşamı ve duygularıyla tanıtılmayan Gülüş Hatun, çoğu kez Helal'in, Gülhayat'ın ya da Emir Bey'in anıları, iç konuşmaları sırasında dolaylı olarak verilir. Onun Doğu'da saygın bir ağanın eşi, zengin ve güçlü bir kadın olarak çizilen portresinde etkin ve otoriter bir kimlik değil, duygusal ve müşfik bir yapı hissedilir.

2.4. *Yeşil Hanım*, Nevnihal'in annesidir. Sadece **Bir Göçmen Kuştu O**'da işlenen Yeşil Hanım, Helal ya da Gülüş Hatun gibi ataerkil bir aile yapısının, konak yaşamının değil, İstanbul'da orta halli bir küçük aile yapısının temsilcisidir. Aslen Girit göçmeni olan ve İstanbul'u vatan belleyen Yeşil Hanım, Osmanlı'nın yıkılışını ve işgali acıyla izleyen, kurtuluşa ve Mustafa Kemal'e inanan, yürekli bir Türk kadınıdır. **Bir Göçmen Kuştu O**'nun üçüncü bölümünde, kızı Nevnihal'in mebus Emir Bey ile yeni evlendiği sıralarda ona güç ve sabır telkin eden anne kimliğiyle beliren Yeşil Hanım, işgal İstanbul'unda yaşananların sergilenmesinde güçlü bir araçtır aslında. Gerek Sultanahmet Mitingi'ne katılırken duyduğu heyecan ve inançla gerek fukarası Araklılı Musta Çavuş'a gösterdiği şefkatle, o yıllarda Anadolu'dan çok büyük kentlerde hissedilen toplumsal kırgınlık ve coşkuların, derinden derinden kuruluşu hazırlanan genç Cumhuriyet'in bir destekleyicisidir Yeşil Hanım. Öte yandan kızı Nevnihal gebe kalamadığı için hoca, muska peşinde koşacak, eşi ve kızı fotoğraf çektiirdiği için onların Allah'a eş koştüğünü sanacak kadar basit bir düşünüşe de sahip olan Yeşil Hanım, yeni koşullara hemen uyum sağlayan, güçlü bir kadındır. **Emir Bey'in Kızları**'nın son bölümünde geçmişiyile hesaplaşan Nevnihal, annesini şöyle anımsar:

"Teselliye her zaman ihtiyacımız vardır", derdi Yeşil Hanım. Daha Girit el-den gitmeden acılar yaşanmaya başlanmıştı. İşin neticesini önceden görüp aile hicret etmişti. Göçler her zaman menbaini geri dönmüşlerdir. Arkalarında bıraktıklarından duyulan elemin maddi olmaktan çok daha fazla, atılmış ve tutmuş köklerin koparılması olduğunu söylerdi. (...)
Başka türlüydü Yeşil Hanım. Nevnihal genç kızken anne-kız mecbur olmadıkları günlerde bile az oruç yememişlerdi. Gizli yapıları bunu, çok keyiflenirlerdi.
Sevda hikâyeleri de vardı Yeşil Hanım'ın. O devirde herkes namus-u mücessem olmaktan başka çare yokmuş gibi görünürken, dudağı hafiften yana kayarak, gözleri süzülerek...sevda hikâyeleri anlatırdı. Kaç-göç yaşamamış genç kızlığın rahatlığı ve neşesi... (Kutlu 1999: 274).

Nevnihal'in çağdaş, eğitilmiş, güçlü, kendinden emin bir genç kız ve kadın olarak yetişmesinde önemli etkiye sahip olan Yeşil Hanım, romanlarda Emir ve Cevahir'in dışında göçü simgeleyen kişilerden de biridir.

2.4. *Filiz*, Emir Bey'in oğlu Mahmut'un eşidir. **Emir Bey'in Kızları**'nda işlenen üçüncü kuşak kadınlarından biri olan Filiz, Erenköy Kız Lisesi'nde okuyan ve mimar olmak isteyen, eğitilmiş, bilinçli, ufku açık bir genç kızken Erzincan-Kemah kaymakamı olan Mahmut'la tanışır ve geleceğe dair bütün planlarını bir yana bırakarak onunla evlenir. Heyecanlı, coşkulu, çapkın, hareketli ve etkileyici bir erkek olan Mahmut'la biraz da ailesinin isteği üzerine evlenen Filiz'in evlilikten beklentileri boşa çıkar ve eşinin görevi nedeniyle taşrada oradan oraya gezdikleri on yıl içinde kendini de, umudunu ve yaşama gücünü de tüketir. Bu tüketiş, Mahmut'un Mardin valisi olduğu sıralarda onları ziyarete giden Leyla'nın bakışından şöyle dile getirilir:

(Leyla) Filiz'in yakınıntalarını dinliyor. Gözlüyor onu: Cerbezeli ve yakışıklı bir vali kocası var. Güzel bir oğlu var sonra. Elini sıcak sudan soğuk suya sokmasa da olur. Yirmi sekiz yaşında, şehirdeki bütün kadınların önünde geliyor. Uğraşacağı ne kadar iş vardır. Onun çabasını gereksinen ne kadar insan vardır. Burası yoksulluğu kader olarak bin yıllardan beri taşıyor. Ne verilse muhtaç. Ama Filiz küçük bir dünyanın içinde debeleniyor.

(...)

Burada kaldığı sürece çocuğu kollamalı. Mutsuz kadın, mutsuz bir evlat yetiştirecek. Engel olmalı. Nasıl olduğunu bilmiyor, birileri Filiz'i uyarmalı. Kocasını sevmiyorsa sevmesin. Çocuğu kollasın.

(...)

Filiz, çocukluğundan beri yaşadığı bu daracık dünyada kısa sürede eskimiş. Onu Mezopotamya ovasının geniş hüznü ve yükselen yaşama sevinci ilgilendirmiyor. Sevilmediğini biliyor. Sevmediğini de. Bırakılmak düşüncesine bile katlanamaz. Yani hayatındaki her şey yanlış!.. (Kutlu 1999: 196, 198, 199-200).

Mahmut'un işle ve eğlenceyle dolu yaşamının içinde kendine bir türlü yer bulamayan Filiz, mutsuz ve kısıtlanmış bir genç kadın olarak yaşamını sürdürürken, onların sosyal çevreleri aracılığıyla 1950'lerin yeni insan tipi yansıtılır romanda. Paranın ve siyasetin egemen güce dönüştüğü, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki ulusal coşkunun sönmeye yüz tuttuğu bir dönemin panoraması Filiz-Mahmut evliliğinin arka planını oluşturan taşra sosyetesine verilir. Filiz de bu topluluğun eğitilmiş ama edilgen, güçsüz kadınlarının bir temsilcisidir. Ancak romanın sonlarında Mahmut'un ölümünün ardından Filiz'in yaşadığı büyük değişime de değinilir. Bu kez yaşlı Nevnihal Hanım'ın gözlemleriyle anlatılan Filiz, kendini bulmuş, özgür, yepyeni bir kadındır:

Filiz akla yelken etmiş o günlerde. Zengin ve dizi dibinde bir koca arıyor. Bunu söylüyor da. Bütün ar perdeleri yırtılmış.

Buldu. (...)Pasaklı, mağmum, güneşi ışksız Filiz gitti. Işdı, güzelleşti.

(...)

Emlakçı Filiz Hanım, daha bizim kadınlarımızın aklına böyle işler düşmemişken, Avrupa dergili, pahalı giysiler giyinmiş yardımcı elemanlı,

hafif kokulu, fısıltı gibi çalışan alet edevatlı bir yer tuttu deniz üstünde. Müthiş sükseli, pahacı, yükseklerde dolaşır bir hanımefendi oldu. (...) Filiz Hanım İstanbul'a geldiklerinde her yanı tuhaf hediyelerle doldurur. Kristaller, kokular, tütüler... (Kutlu 1999: 310).

Amerikan ve Avrupa özentisi yeni bir yaşam biçiminin simgesine dönüşen Filiz, bu haliyle Türkiye'de 1950 sonrasında yaşanan hızlı değişimlerin düşünülmesini, romanın tarihsel çizgisindeki akışın ilerlemesini sağlar.

İkinci derece kadınlara genel olarak bakıldığında, Filiz hariç, her birinin romanların birinci derece kadınları üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak duygusal etkisi olduğu söylenebilir. Genellikle belirli bir dönemi ya da durumu temsil eden bu kadınlar aracılığıyla, ya kişilerin yaşamlarının belirleyici noktaları ya da tarihsel geçiş dönemlerinin panoraması oluşmaktadır. Örneğin Cevahir tanınmasa Emir Bey'in duygusal kimliği, eşleriyle ve kızlarıyla olan ilişkisindeki kapalılık anlaşılabilir. Gülüş Hatun ve Helal Hatun olmasa Gülhayat'ın yaşam karşısındaki kırgınlığının, yenikliğinin nedenleri açıklık kazanamaz. Yeşil Hanım olmasa işgal İstanbul'u ve kuruluş yıllarının Ankara'sı, Filiz olmasa 1950 sonrası Türkiye'si yansıtamaz. Bu kadınlar, romanlardaki olayların meydana gelişinde değilse de kişilerin anlaşılmasında işlev kazanmaktadır.

3. Üçüncü Derece Kadınlar: Bir Göçmen Kuştu O ikilemesinde sadece ön planda olan kadınlardan değil, renkli bir arka plan oluşmasını sağlayan kadınlardan da söz edilmesi gerekir. Bu kadınlar çok üzerinde durulmadan geçilmiş gibi görünseler de aslında yazarın romanların fonuna dikkatle yerleştirdiği kişilerdir. Üçüncü derece kadınlar aracılığıyla yazar bir dönemin ya da bir coğrafyanın yaşamsal özelliklerini, geleneklerini, toplumsal ve duygusal atmosferini yansıtmayı amaçlar; arada ezilip kaybolan küçük insanlara ışık tutar. Bu kadınları temelde iki gruba ayırarak değerlendirmek mümkündür:

3.1. Kırsal yaşamı ve Doğuyu simgeleyen kadınlar, çoğunlukla Urfa'daki Mahmut Ağa konağında süren yaşam aracılığıyla romanda yerini alan kadınlardır. "Zırlı zırlı terlerken şikâyet etmeyi aklından geçirmeyen, yalnızca yamşak uçlarıyla siline, kızıl yüzlü, yaralı" kadınlar (Kutlu 1999: 289), Doğu'daki ağalık sisteminin simgesi olan konak yaşamının içini dolduran, her yere ve her işe koşuşturan ama adları anılmayan çalışanlardır; konak yaşamının zenginliğini, kalabalığını, bereketini yansıtırlar.

Bu kadınlardan biri olan Alma Hatun, diğerlerine göre biraz daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptir; çünkü ölümüne dek Helal Hatun'un yardımcısı olarak kalmıştır:

Alma Hanım, tam da efrençi 1909'da yani beyaz esirlerin alınıp satılmasının yasaklandığı yıl, kanun çıktıktan aylar sonra satın alınıp armağan edilmiş bir beyaz esirdi. Orta yaşa yaklaşan dünya güzeli bir Kabartey kızı. Her gören bir başka dünyaya girmiş gibi çarpılır. Şaşkın bakışlı, telaşlı ve yumuşak. Emre uyar, yumuşak başlı. Göz ve omuzları inmeyi bilirdi. Med-cezirdi hayatı. Başkalarına bağlı yaşamaktan rahatsız olmamış.

Helal Hatun'u esrara alıştıran yumuşak dünya güzeli. İnce parmakları esrar sigaralarının mimarı (Kutlu 1999: 298).

Helal Hatun'un hem bedensel hem de ruhsal acılarının ortağı olan, bütün ömrünü sessiz sedasız ona vakfeden Alma Hanım, "emeği, onuru, zamanı ve geleceği bütünüyle satın alınmış, buna karşılık kendisine hiçbir şey ödenmemiş" (Kutlu 1999: 130) kadınlardandır; Helal Hatun'un ölümüyle özgür kaldığında ise artık yaşanacak bir ömür kalmamıştır önünde. Alma Hatun'un romandaki gölgemsi varlığı bir zamanlar Anadolu'nun ve İstanbul'un zengin ailelerinde yer alan esir kadınların yaşamını düşündürür. Aslında o da romandaki göçmen kuşlardan biridir.

Tıpkı Alma Hatun gibi bireysel öyküsü pek işlenmeyen ama Doğuda sürüp giden bir geleneği temsil eden kadınlar arasında Gülhayat'ın halalarını saymak mümkündür. Ağıtçılık yaparak geçinen ve Gülhayat'ın çocukluğunu birlikte yaşadığı bu kadınlar, onun çocuk gözüyle şöyle betimlenir **Bir Göçmen Kuştur O'da**:

İki kara karga gibi hatırlıyor onları Gülhayat. Gözleri sürmeli rastıklı, birinin yanağında, diğerinin burnunun tam ortasında iki büyük çıban iziyle çirkinliğin ve yoksulluğun dibinde, kötü giysileri, uzayan çığlıkları, hep kızarık kirpikleri dökülmüş gözleri, uykusuzlukları, sınırları, yoksulluğa duydukları inanılmaz tutkuyla, Gülhayat'ı, yaşamak, mutsuzluğun tam orta yerinde durmaktır duygusunu vererek büyüten iki, yaşı belirsiz karga. Yeniden yemekler ölü evinden verilen artıklar, giyecekler ölü soykaları, yatak yorgan ve minderler hep ölümü, ölüm ânını yaşamış olan ve evde tutulmaya yüreklerin dayanmadığı şeylerdi. Bu kadınların sabah uyandığında evde bulunmamaları, akşam yattığında henüz dönmemiş olmaları, Gülhayat için sevinç nedeni. (...)

Halalarından giderek daha çok utanıyordu. Onların daha ölü evine varmadan önce sokağın başında tuttıkları ağıttan, dizlerini dövmelerinden, değişmeyen seslerinden, evin zenginliğine yahut yoksulluğuna göre uzayıp kısalan acılı ağıtlarından... (Kutlu 2000: 186-187).

Her ne kadar Gülhayat halalarından utansa ve eve getirdikleri yiyeceklerden, giysilerden iğrense de onların bu işi yapmalarının sebebinin hayatta kalma savaşı olduğunu, teyzesi Gülüş Hatun'un yanına gitmek üzere onların yanından ayrılırken öğrenir:

Bizimle yaşamak sana ar geliyor. Ağıtçılardan kızı olmak istemiyorsun, haklısın. Sürünen insanlarız biz. Kardeşimiz, baban yani, kaçtı buradan. İsteyerek olmamıştık ki. Onu büyütme için. Sonra da seni... Bizim yüzümüz öbür dünyaya dönük. Bu dünyada kalmak için boyuna ağlıyoruz. Ölümle yaşayanlar arasında bir köprü... Taze toprağı, taze acıyı yeriz... İnsanları ağlatıp teselli ederiz. Bize hiç dokunmaz artık üzüntü. Aslında gereğimiz yoktur. Ölüsü olmayan korkar, ölüsünü unutan da tiksindir (Kutlu 2000: 190).

Halaların kendi kendilerini tanımladıkları bu cümleler, bir yandan yaşamın zorluklarını düşündürürken bir yandan da Doğudaki ağıtçılık geleneğinin iç yüzünü yansıtır. Gerek konakta yaşayan kadınlar gerekse ağıtçı halalar, Doğuda sürediden yaşamın fotoğraf karesinde dondurulmuş anlarını düşündürürler. Her iki romanın yüz yıllık bir süreç işlendiği halde, Doğuyu temsil eden kadınlar sanki her zamanın ve her ânin cansız mankenleri gibidirler; onlar Doğuda hep aynı biçimde yaşayan, tarih-

sel ve sosyal değişimlerden hiç etkilenmeyen, kabuklarına kapanmış kadınlardır.

Emir Bey'in Kızları'nda Emir Bey'in ve Gülhayat Hanım'ın ölümünden sonra ortaya çıkan Arap Fatmanım ise, Doğu ile İstanbul arasında sıkışıp kalmış yaşamıyla, acınası yalnızlığına ve yoksulluğuna rağmen kendini daima kurtaran bir kadın olarak işlenir. Nevnihal Hanım tarafından sahiplenilen Arap Fatmanım'ın sekiz yaşında evlendirilerek Fizan'da başlayan trajik yaşamı, ilk eşinin ölümü, on altı yaşındayken yeniden evlendirilişi, çocuklarını tifo salgınında yitirilişi, eşinin göreviyle oradan oraya sürüklenip nihayet önce Düzce'ye sonra İstanbul'a gelişiyle devam eder. Eşinin kendi üzerine genç bir kadınla evlenmesiyle içine kapanan ve temizlik hastalığına yakalanan Arap Fatmanım, kocasının o kadından boşanıp içine kapanmasıyla birdenbire kendine gelir âdeti. Ama kocası boşadığı kadını yeniden alınca Arap Fatmanım da sabahtan akşama oradan oraya dolaşan, muhabbet ehli bir kadın olur:

Bundan sonra onu sevenler sıraya girdi. Artık erkek hayatından çıkarılmış kadınlardı çoğu. Görgülü, verici kadınlar. Veren elin kendi elleri olmasını özleyenler. Fatma Hanım onların kolayca erişecekleri alan el oldu ya, kendisi için değil. Nerede yoksul kız, verimli çocuk, darülacezeye düşmeye durmuş düşkün varsa, onlara veren el olmak için.

Bacakları kendini taşımaz oldu. Yine de bir şeyler taşıyarak sabahlardan birinin köründe sokak kapısını ardından çekerek yollara düşer, elinde yahut sırtında taşıdığı torbayı birine götürürdü.

(...)

Kadınları anlattı. Kendilerinden daha bahtsız bu kadınlar, dinleyenlere uzak bir zamandan mutluluk değilse de dayanıklılık saçtılar.

Çöl yağmurlarını sonra. Geçip gittiğini anlayamadığı kadınlığıydı bu yağmurlar. Yaşadığı belli değildi. Sevdiği, seviştiği..., Kaydı yoktu onun.

Artık âdetleri süslüyordu. Bayramları, acıları... Tadını çıkarıyordu yaşamının. Aklına her geleni yaşamış diye anlatıyor, bunu yaparken yan gözle Nevnihal Hanım'ı süzüyordu (Kutlu 1999: 214-215).

Bir zamanlar Nevnihal Hanım'ın kiracısı olmaktan başka bağlantısı olmadığı halde, ölümler, ayrılıklar ve evlenmelerle boşalan evde Nevnihal Hanım'ın can yoldaşına dönüşen Arap Fatmanım, kimsesizliğini ve düşkünlüğünü renkli hikâyeler anlatarak saklarken ve herkes tarafından hafif müstehzi bir ifadeyle izlenirken, Nevnihal Hanım için eski, zengin konak yaşamından bir esinti gibidir; çünkü Arap Fatmanım, zenginin himaye ettiği güçsüzün bir örneğidir romanda. Oradan oraya sürüklenerek geçen yaşamı boyunca hiçbir zaman çektiği acılardan şikâyet etmeyen Fatmanım, Anadolu'daki kadının geçmişten bugüne dek süren kahırlı öyküsünün küçük bir parçasıdır sanki. Gerçekte onun durumunun Gülhayat'inkinden ya da Alma Hatun'unkinden pek farkı yoktur; sadece Fatmanım orta yaş geçtikten sonra işi gamsızlığa vurarak kendini kurtarmış; yaşamda ayakta kalmanın yolunu içe kapandırmakta değil dışa açılmakta, hatta savrulmakta bulmuştur. Arap Fatmanım, gamsız tavırları, tatlı dili, gezip tozmaya ve yiyip içmeye meraklı halleriyle romana renk katan, karikatürize kişilerdendir. O da yaşamın bir ânında donup kalmış gibidir; romanda nasıl ortaya çıktıysa öyle birdenbire silinip gider ve arkasında hiçbir iz bırakmaz.

3.2. *Tarihsel geçiş dönemlerini yansıtan kadınlar*, romanlardaki belirli değişimlerin yansıtıcısı gibidirler. Osmanlı'nın yıkılışını, işgal günlerini, halkın mitinglerle gösterdiği tepkileri, Kurtuluş mücadelesini temsil eden Müyesser, **Bir Göçmen Kuştu O**'nun hemen başlarında yer alan kadınlardandır. Nevnihal'in öğretmen okulundan en yakın arkadaşı olan Müyesser, gerek eşini cepheye gönderişiyle gerek Halide Edip'ten ilhamla kızına Halide adını verişiyile, Milli Mücadele'nin kazanılmasına heyecanla ve fedakârlıkla destek veren aydın ve genç Türk kadınlarının bir örneğidir.

Ankara'da temelleri atılan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin mebus eşleri ise **Emir Bey'in Kızları**'nda Nevnihal'in anılarına dönüşleri aracılığıyla sergilenir:

Milletvekili eşlerinin üç yılda bu kadar rahatlamaları inanılır gibi değil. Tabii arkadaşları İstanbul sosyetesinin paşa torunları değil. Yine de Ankara'da erişilmez bir üst sınıf oluşturuyorlar. (...)

(...)

Genişletilen caddeye yolu düşmüş köylüler, istasyona giden yolcular duruyorlar, yerleri ayrı olsa bile bahçede oturup şerbet, şurup içen, müzik dinleyen bu yüzleri açık kadınlarla, cumhuriyet erkeklerine açık ağızla bakıyorlar. Millet hangisi? Onlar mı, Millet Bahçesi'nin insanları mı? (Kutlu 1999: 312-313)

Adları sadece birer kez anılıp geçilen Rebia Hanım, Munise Hanım gibi milletvekili eşleri sayesinde Ankara'da kurulmaya başlanan yeni yaşam biçiminin toplum üzerindeki ilk etkileri, Ankara'nın bir taşra kasabasından bir başkente dönüşmesi sırasında değişen görüntüleri, romanın fonuna yerleştirilir.

Mahmut'un Mardin valiliği sırasında onu ziyarete giden Nevnihal Hanım ve Leyla'nın çevresini saran yörenin ileri gelenlerinin eşleri sayesinde de 1950'lerin Türkiye'sinden toplumsal kesitler sahnelenir. "Altınlarını, tvinset üstlüklerini, daracık eteklerini ve iğne topuk on üç punto ayakkabılarını giyinmiş" (Kutlu 1999: 209) bu eşraf ve yüksek memur eşleri, yardımseverlerin ya da Çocuk Esirgeme çaylarının arasında yaşamlarını geçiren ve erkeklerden çok daha katı sınıflı ayrımı (Kutlu 1999: 199) bir yaşam süren kadınlardır. Yazar bu kadınların oluşturduğu fonla, o yılların taşrasında süren üst düzey yaşamı ve Demokrat Parti iktidarı sırasında Türkiye'de çözülmeye başlayan değerleri düşündürür.

Emir Bey'in Kızları'nın sonunda değinilen son kuşak kadınların temsilcisi olarak, Nevnihal Hanım'ın en küçük torunu Ganime Ulya sayılabilir. Mahmut'un ve Filiz'in kızı olan Ganime Ulya, "pervasız, gamsız, deli ama akıllı, hürriyeti sonsuz, reklamcı" (Kutlu 1999: 306) bir genç kızdır. Romanda şöyle bir değinilip geçilen Ganime Ulya sayesinde, 1980'lerin, 90'ların kadın kuşağına işaret edilir. Böylece **Bir Göçmen Kuştu O** ikilemesinin Cevahir'le başlayan kadınları, yaklaşık yüz yıllık bir sürece yayılarak Ganime Ulya ile tamamlanır.

Bir Göçmen Kuştu O ve **Emir Bey'in Kızları** romanları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Emir Bey'in yaşamını anlatmakla başlayan çizginin Emir Bey'in yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak çevreleyen kadınların anlatımıyla sürdüğü ve tamamlandığı söylenebilir. Emir Bey'in yaşamındaki önemlerine ve önceliklerine göre değil, kendi varlıklarına ve kimliklerine göre romanlarda yer alan kadınlar

aracılığıyla Anadolu kadını ile Cumhuriyet kadınının kuşaklar boyunca çeşitli düzlemlerde değerlendirildiği son derece renkli ve çeşitli bir kompozisyon oluşur. Yazarın bu değerlendirmenin sonucunda okuru ulaştırmaya çalıştığı özel bir düşünce sistemi yoktur; amaç sergilemektir daha çok. Ancak bu sergilemede yazarın kişileri derinlemesine ele alışı, romanlarda pek de önemli bir yer işgal etmeyen kadınların bile bireysel dramlarına, kırılma noktalarına dokunması, okuru ister istemez düşünsel sonuçlara ulaştırmaktadır. Anadolu kadınının sosyal ve tarihsel değişimlerden neredeyse habersiz süren kapalı, dar yaşamı; Cumhuriyet'in Türk kadınlarına sağladığı büyük açılımlardan payını alan ve alamayan kadınların varlığı; koşullar ne kadar kötü olursa olsun kadınların dayanma gücünün yüksekliği, erkek ile kadın arasındaki ilişki aşka dayandığında verdiği güç ve mutluluğa karşın zorlamaya dayandığında yaşattığı derin acı, bu sonuçlardan birkaçı olabilir. Nitekim yazar, **Bir Göçmen Kuştı O**'nun yayınlanmasından sonra kendisiyle yapılan bir konuşmada "Savaşlar, çöküşler, kıyımlar çok dalgalarının ardından uzun sürecek acı dalgalarını getirirler. Bu dalgalar en çok kadınları etkiler. Kadınların büyük çoğunluğu yaşamlarını sürdürürler ama acıyı bir bedel olarak sürekli ödeyerek" (Kutlu 1986) der. Nitekim romanlarda Nevnihal Türk toplumundaki büyük değişimlerin acısını, Gülhayat ezilmiş bir kadın olarak yaşamının acısını, Leyla okumuş bir kadın olmanın acısını, Hüsrâ ise çocukluğundan itibaren aile sevgisini tam tadamamış olmanın acısını sürekli yaşar.

Değişen kuşaklar boyunca Türk kadınının değişen portrelerinin sergilendiği bir roman dizisi olarak değerlendirebileceğimiz **Bir Göçmen Kuştı O** ikilemesi, erkek ile kadın arasındaki anne-çocuk, karı-koca, sevgili, kardeş ilişkilerinin hepsine değindiği gibi, kadınlar arasındaki dostluk, düşmanlık, şefkat, nefret, rekabet, korma, sığınma, kırılma, affetme vb. duyguların yarattığı ilişkilere de değinmektedir. Hatta çoğu kez romandaki temel ilişkilerin Emir Bey'le ya da diğer erkeklerle kadınlar arasında değil, kadınların kendi arasında olduğu bile söylenebilir. Örneğin Nevnihal Hanım'la Gülhayat Hanım arasındaki ilişkinin karşılıklı korkudan sevgiye ve saygıyla karışık bağlılığa dönüşmesinde, ayrı annelerden olan Hüsrâ ile Leyla'nın arasındaki kardeşlik bağında, Gülhayat Hanım'ın Helal Hatun'a karşı duyduğu derin korku ve nefrette, -bu kadınları birbirine bağlayan halka gibi görünse de- Emir Bey'in hemen hiçbir etkisinden ya da katkısından söz edilemez. Hatta ikinci romanın adı **Emir Bey'in Kızları** olduğu ve bölüm başlıklarına bakıldığında özellikle Leyla ve Hüsrâ anlatılıyor gibi görüldüğü halde, romanlarda asıl anlatılan Emir Bey'in kızlarıyla ilişkileri vb. değil, Nevnihal'in ve Gülhayat'ın hikâyeleridir. Çünkü romanların omurgasını oluşturan aslında bu iki kadın ve onların hem kendilerine hem de çevrelerindeki kadınlara, yaşamlara bakışlarıdır. Öyle görünüyor ki, yazar **Bir Göçmen Kuştı O** ikilemesinde Emir Bey'in romanını yazmakla yola çıksa da kadınların romanını yazmıştır ve o kadınlar Türkiye'nin çok çeşitli tarihsel dönemlerinin ve çeşitli coğrafyalarının temsilcisidirler.

Kaynaklar

- ATASÜ, Erendiz, (2000a), "Acılı Kadınları Onlar...", *Benim Yazarlarım*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 48-54.
- _____, (2000b), "Roman ve 'Şark'." *Benim Yazarlarım*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 68-77.

- _____, (2000c), "Düş Gücünün Sahici Kadınları." *Benim Yazarlarım*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 78-82.
- AYTAÇ, Gürsel, (1990), "Bir Göçmen Kuştu O.", *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara: Gündoğan Yayınları: 431-437.
- _____, (1999), "Emir Bey'in Kızları.", *Cumhuriyet Kitap*, 469.
- DİRENÇ, Dilek, (2000), "Emir Bey'in Kızları, Ayla Kutlu'nun Kadınları.", *Varlık*, 1108, Ocak: 55-60.
- GÖKALP-ALPASLAN, Gonca, (2003), "Modernleşmenin Eşiğinde Kültürel Değişmenin Kadın Bakış Açısından Sorgulaması.", *Kültür ve Modernite*, (ed.Gönül Pultar-Emine O. İncirlioğlu-Bahattin Akşit), Ankara: Tetragon, 199-220.
- GÖKSAN-AKER, Pınar, (2000), "Göçmen Kuşların Anlatıcısı Ayla Kutlu ile 93 Harbinden 90'lara Emir Bey ve Kızları.", *Dil Dergisi*, 87, Ocak: 68-75.
- KUTLU, Ayla, (1986), "Romanlarımda Daima Toplumsal Hareketliliğin Yoğunlaştığı Dönemleri Anlatırım.", *Milliyet Sanat*, VIII, 43: 64.
- _____, (1992), "Yaşamım.", *Gündoğan Edebiyat*, Bahar: 21-28.
- _____, (1999), *Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştu O-II)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____, (2000), *Bir Göçmen Kuştu O*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- SEZER, Sennur, (1985), "Bir Dönem Romanı: Bir Göçmen Kuştu O", *Hürriyet Gösteri*, IV, 19: 79.